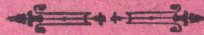

॥ ॐ ॥

नैनमार्ग दर्शक.

भाग १ दो.

अहिंसा परमो धर्म.

प्रकाशक:—श्रावक लीमशी भाण्डक.

जारीया जीवडींग, पायधुनी.

मुंजध नं. ३.

वीर संवत २४५५.

विक्रम संवत १९८५.

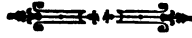
मूढ्य छ आना.

॥ ॐ ॥

जैनमार्ग दर्शक.

भाग १ दो.

अहिंसा परमो धर्म.

छपावी प्रसिद्ध करनार,

श्रावक लीमशी भाणुक.

जारीआ भीट्डींग, पायधुनी.

मुंज्ज नं. ३.

वीर सवत २४५५.

विक्रम संवत १९८५.

आवृति पडेकी

प्रत १०००.

नोट:—सर्व हकक प्रकाशकने स्वाधीन छे.

અનુક્રમણિકા.

ખંડ ૧ લો.

૧	જીવ...	૧
૨	જીવના વર્ગ	૩
૩	સુક્ષ્મ, એકેન્દ્રિય સ્થાવર	૪
૪	બાહ્ય એકેન્દ્રિય	૬
૫	પ્રત્યેક વનસ્પતિ	૮
૬	વિકલેન્દ્રિય	૯
૭	પન્ચેન્દ્રિય	૧૦
૮	ગર્ભજ અતે સંમૂર્ઠ્ઠિમ	૧૩
૯	કર્મ	૧૪
૧૦	કર્મના વિભાગ	૧૫
૧૧	ધાતિકર્મ	૧૭
૧૨	અધાતિકર્મ	૧૯
૧૩	આઠ કર્મ	૨૨
૧૪	પરમેશ્વર	૨૩
૧૫	જગત ભાગ ૧ લો.	૨૭
૧૬	જગત ભાગ ૨ જો.	૨૯
૧૭	જગત ભાગ ૩ જો.	૩૧
૧૮	પુણ્ય પાપ. ભાગ ૧ લો.	૩૨
૧૯	પુણ્ય પાપ. ભાગ ૨ જો.	૩૪

૨૦	આશ્રવ સંવર ભાગ ૧ લો...	...	૩૫
૨૧	આશ્રવના ૪૨ ભેદ ભાગ ૨ જો	...	૩૭
૨૨	સંવરના ૫૭ ભેદ ભાગ ૩ જો	...	૩૮
૨૩	અંધ-નિર્જરા-મોક્ષ ભાગ ૧ લો. અંધ	...	૪૦
૨૪	અંધ-નિર્જરા-મોક્ષ ભાગ ૨ જો નિર્જરા	...	૪૧
૨૫	અંધ-નિર્જરા-મોક્ષ ભાગ ૩ જો મોક્ષ.	...	૪૩

ખંડ ૨ જો.

૨૬	સમ્યક્ત્વ	૪૬
૨૭	સમ્યક્ત્વ	૪૮
૨૮	ધર્મ	૪૯
૨૯	જ્ઞાનસંબંધી આચાર	૫૧
૩૦	દર્શનાચાર	૫૪
૩૧	શ્રી હનુમેશ્વર પુજા ભાગ ૧	૫૬
૩૨	શ્રી જિનપુજા વિધિ	૫૯
૩૩	ગુરુસેવા	૬૧
૩૪	શાસ્ત્ર શ્રવણ	૬૩
૩૫	દાન	૬૫
૩૬	સાધર્મિવાત્સલ્ય	૬૭
૩૭	પ્રભાવના	૬૮

ખંડ ૩ જો.

૩૮	નીતિ	૭૦
૩૯	નીતિના મુખ્ય નિયમો	૭૨
૪૦	ધર્મરત્ન પામવાના ૨૧ ગુણ	૭૫

૪૧	નીતિના નિયમોનો સાર	૭૬
૪૨	નીતિ પાળવાનો ઉપાય	૭૭
૪૩	નીતિ એ સ્વાભાવિક કાનુન છે	૭૯
૪૪	નીતિ અને ધર્મનો મુકાબલો	૮૦
૪૫	નીતિ અને ધર્મ	૮૨
૪૬	નીતિના વિભાગ	૮૪
૪૭	નિત્ય કર્તાગ્ય	૮૬
૪૮	સાધુ-શ્રાવક	૮૭
૪૯	જૈન ધર્મ નીતિ	૮૮
૫૦	મૂળ નિયમો	૮૯
૫૧	આપણી ફરજો	૯૧
૫૨	સહયુક્તો	૯૬
૫૩	જૈનના પ્રચલિત સિદ્ધાંતો	૯૭
૫૪	સત્ય—અસત્ય	૯૮
૫૫	જ્ઞાન અને અજ્ઞાન	૯૮
૫૬	દયા અને આત્મા	૯૮

પ્રસ્તાવના.

અજરા મરવત્, પ્રાજ્ઞો વિદ્યામર્થં ચ ચિન્તયેત્ ।
ગૃહીત ઇવ કૈશેષુ મૃત્યુના ધર્મમાચરેત્ ॥

ધર્મ આ ભવમાં સાથી રૂપ છે, ધર્મ પ્રાણુ સાથે જોડાયેલો છે, અને તેનાં ફળો આભવ તથા પરભવ બન્નેમાં મળે છે. પ્રાણી માત્રને જેટલી જરૂર અન્ન, જળ કે વાયુની છે તે કરતાં આત્માને ધર્મની લેશ પણ ઓછી જરૂર નથી. મુનિ મહારાજને કે આચાર્યોનાં વચનામૃતો મેળવવા સૌ ભાગ્યશાળી થઈ શકતા નથી, અને તેવાં એક અને અન્ય કારણે જૈન ધર્મ સિદ્ધાંત, મત વગેરે સમજવાનું કે પ્રત્યેક મનુષ્યની શી શી ફરજો છે તે જાણવાનું ઘણાઓથી વંચિત રહે છે. આવા પ્રસંગોમાં, ખરૂં મનુષ્યત્વ સમજવાને, ખરી ધાર્મિક ભાવના ખીલવવાને અને સત્ય ધર્મ ઓલખાવી સત્ય પંથેવાળવાના આશયથીજ આ ગ્રંથની યોજના કરેલ છે.

આ ગ્રંથમાં જીવનને અતિ અવશ્યના એવા મુખ્ય મુખ્ય વિષયો જેવા કે જીવ વિચાર, કર્મ સ્વરૂપ, પરમેશ્વર, જગત પુણ્ય—પાપ આશ્રવ—સંવર—બંધ—નિર્જરા—મોક્ષ, સમ્યક્ત્વ, ધર્મ, જ્ઞાન, જિનપુજા, પુજ્ય સેવા, શાસ્ત્ર શ્રવણ, દાન આદિ ઉપયોગી વિષયો સાથે નીતિને પણ ન વિસરતાં સર્વનો સરલ સમજપૂર્વકનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે.

જ્યાં જ્યાં બની શકે ત્યાં ત્યાં દ્રષ્ટાંતપૂર્વક સચોટ દલીલોથી વસ્તુસ્વરૂપ સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. આ પુસ્તકના

પઠન-મનનથી જ્ઞેનધર્મ તરફ પ્રયાણ કરનારને સવ દ્વાર ખુલ્લાં અને રસ્તા સરળ થઈ પડે એવી રીતે વિષયોની ગોઠવણી કરેલ છે અને આ પુસ્તકનું નામ તેથીજ “જ્ઞેનમાર્ગ દર્શક” રાખવામાં આવેલ છે.

ચલા લક્ષ્મી શ્વલા પ્રાણાશ્વલે જીવિત યૌવને ।

ચલાચલેચ સંસારે ધર્મ ઈકોહિ નિશ્ચલઃ ॥

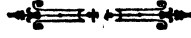
અમોને ઉમેદ અને આશા છે કે જે ઉતુપૂર્વક અમોએ પ્રયાસ કરેલ છે તે ઇશ્વર કૃપાથી જરૂર પાર પડશે

પુસ્તક ખુબ ઉતાવળે તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે અને તેથી તેમાં ભૂલો રહેવા સંભવ છે. જેને માટે વાંચકોની અમે ક્ષમા યાચીએ છીએ. અલં વિસ્તરેણ.

બારીઆ બીહડીંગ, }
પાયધુની મુંબઇ ૩. }
તા. ૨૩-૬-૨૬ }

લિ૦
પ્રકાશક

જાહેર ખબર.

જૈન માર્ગ દર્શક.

ભાગ ૨ નો.

દિવાળી લગભગ તૈયાર થઈ જશે.

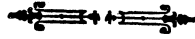
PRINTED BY MAVJI D. PATEL AT THE NEW LAXMI
PRINTING PRESS GAYA BUILDING, MANDVI
BOMBAY NO. 3.

AND

PUBLISHED BY SHA HIRJI GHELABHAI PADAMSI
TRADING UNDER THE NAME AND STYLE OF
SHRAVAK BHIMSHI MANAK
BARIA BUILDING, PYDHONIE, BOMBAY 3.

॥ ॐ ॥

જૈનમાર્ગ દર્શક.

ભાગ ૧ લો.

મૂળતત્ત્વો.

પાઠ ૧. જીવ.

આત્મા એ જીવ છે, અને જીવ તેજ આત્મા છે; તથાપિ જ્યાંસુધી તે કર્મસંહિત હોય, ત્યાંસુધી તેને જીવ કહેવો અને કર્મસંહિત થાય, ત્યારેજ તેને આત્મા કહેવો, એ વધારે સારું છે. આત્મા મૂળ સ્વભાવે ચૈતન્ય^૧ સ્વરૂપ હોવાથી અનંત જ્ઞાનયાન અને અનંત વીર્યવાન^૨ સાક્ષાત્ પરમેશ્વર જેવો છે, પરંતુ જડસ્વભાવી કર્મથી અવરાઈ^૩ પોતાનું ખરૂં સ્વરૂપ અનાદિ કાળથી ભૂલી ગયો છે. એ અનાદિ ભૂલથી કર્મને લીધે લાચાર બની રહેલા જીવને જન્મ, મરણ, રોગ, ચિંતા, ભય, શોક,

૧ જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૨. શક્તિવાન ૩. ઠંકાઈ.

વગેરે મહા મહા દુઃખો આ સંસારમાં અનેકવાર ભોગવવાં પડે છે; માટે ગુરૂ પાસેથી કે આત્મવિચારથી પોતાનું ખરૂં સ્વરૂપ ઝાળખી પોતાના મૂળ સ્વભાવ પ્રમાણે જ્ઞાન અને શક્તિ^૧ ફેરવી વર્તન કરવા માંડીએ તો સઘળાં કર્મને તોડી નાખીએ. કર્મના પાશમાંથી છુટતાં જન્મ, મરણ આધિ^૨-વ્યાધિ^૩-ઉપાધિના^૪ દુઃખો હંમેશને માટે નાશ પામે છે અને સાદિપ્ત^૫ અનંત કાળસુધી જ્ઞાનરૂપે-વીર્યરૂપે-આનંદરૂપે જીવ પોતે થઈ રહે છે.

આવે સર્વ કર્મથી છુટેલો આત્મા પૃથ્વી પવિત્ર થવાથી ફરીને કઠાપિ કર્મની ઉપાધિમાં^૬ આવતો નથી. હંમેશાં મુક્તરૂપે પરમાનંદને પ્રાપ્ત થાય છે. આમ કર્મ સ્વભાવે જીવ દુઃખી થાય છે. અને આત્મ સ્વભાવે શાશ્વત^૭ સુખ પામે છે.

જીવ અનેક છે, અને એ જીવના કર્મને લીધે કેવા વર્ગ પડી શકે છે તે હવે આપણે આગલા પાઠમાં સમજશું.

૧ વીર્ય-પરાક્રમ. ૨ મનની પીડા-ચિંતા. ૩ શારીરિક પીડા. ૪ ધર સંસારિક પીડા. ૫ મોક્ષસ્થિતિના આરંભથી. ૬ પંચાતી-જન્મસ. ૭ હંમેશનું. ૮ કર્મને લીધે નાના પ્રકારની રોરાશી લાખ યોનિમાં (જાતિમાં) વારંવાર વેંચાયો છે; પોતે સ્વભાવે જ્ઞાનવાન હોવા છતાં મૂર્ખ, દર્શનવાન હોવા છતાં ખોટો, ચારિત્રવાન હોવા છતાં દુષ્ટ, પરમસુખરૂપ હોવા છતાં દુઃખી, વીર્યવાન હોવા છતાં નિર્બળ, સુખરૂપ હોવા છતાં દુઃખ, મરણ જન્મથી પર-અમર હોવા છતાં મર્ત્ય (મર્ણુવાન), અરૂપ હોવા છતાં આકાર વાળો, અગુરૂ લઘુ હોવા છતાં ભારે હલકો એ થાય છે. આ બધું કર્મને લીધે થાય છે, માટે પોતાનું શુદ્ધ સ્વાભાવિક સ્વરૂપ ઝાળખી કર્મનો ક્ષય કરી જિનેશ્વર જેવા થવું એજ આપણું કર્તવ્ય છે.

પરીક્ષા પાઠ ૧.

જીવનું બીજું નામ શું છે ?
 આત્મા મૂળ સ્વભાવે કેવો છે ?
 આત્માનું મૂળરૂપ શાથી ઠંકાયું છે ?
 કર્મ ક્યારથી વળગ્યાં છે ?
 આત્મા બળવાન કે કર્મ બળવાન ?
 આત્મા કર્મથી છુટો થાય તો ફરી બંધાય કે ?
 આત્મા કેટલા છે ?

પાઠ ૨. જીવના વર્ગ.

સઘળા જીવના બે વર્ગ છે:—સિદ્ધજીવ^૧ અને સંસારીજીવ. જ્યો કર્મને તોડી દેહથી મુક્ત થયા તેઓ સિદ્ધ છે, અને જ્યો કર્મના સંબંધથી દેહ ધારણ કરીને સંસારમાં રહેલા છે તે સંસારી જીવ છે.

સંસારી જીવ બે વર્ગમાં વેહેંચાયેલા છે; ત્રસ અને સ્થાવર. ત્રસજીવ^૨ હરીફરી શકે છે અને સ્થાવરજીવ^૩ સ્થિર રહે છે સ્થાવર જીવને માત્ર એકલું શરીર હોય છે, તેથી તે એકેન્દ્રિય-વાળા જીવો ગણાય છે. તેઓને સ્પર્શેન્દ્રિવાળા પણ કહે છે તેના પાંચ વર્ગ છે:—પૃથ્વીકાય,^૪ અપકાય, તેલકાય, વાઉકાય અને

૧ સકલ કર્મને તોડી પરમ વિશુદ્ધ થયેલ આત્મા. ૨ ત્રસ પામી ભાગનાર. ૩ હાલે ચાલે નહિ તે. ૪ કાયા-શરીર.

વનસ્પતિકાય; એટલે માટી, પાણી, અગ્નિ, વાયરો અને લીલાં
ઝાડ એ જીવો. આ પાંચે સ્થાવર જીવો, વળી જે રૂપે રહેલાં
છે. સુક્ષ્મરૂપે અને બાહરરૂપે; સુક્ષ્મ એટલે ખારીકમાં ખારીકરૂપ
અને બાહર એટલે ઘટ્ઠ થયેલું સ્થુલરૂપ.

પરીક્ષા પાઠ ૨.

જીવના સામાન્ય રીતે કેટલા વર્ગ પડે ?

સિદ્ધ તે કોણ ?

સંસારી જીવના સામાન્યપણે કેટલા વર્ગ પાડેલા છે ?

ત્રસ એટલે ?

સ્થાવર એટલે ?

સ્થાવરને કેટલી અને કઈ ઇન્દ્રિય હોય છે ?

સ્થાવરના કેટલા વર્ગ છે ?

પાંચ સ્થાવર કેટલા રૂપે રહેલ છે ?

પાઠ ૩. સૂક્ષ્મ, એકેન્દ્રિય-સ્થાવર.

સૂક્ષ્મ સ્થાવરથી આખું જગત ભરેલું છે. તેઓ સૂક્ષ્મ
નિગોહમાં રહેનાર ગણાય છે. સૂક્ષ્મ નિગોહ એટલે અતિશય

૧ જાડું.

નાનું અનંત જીવોથી ભરેલું સૂક્ષ્મ ગોણકરૂપ શરીરપિંડ. આ નિગોદના જીવ એટલા બધા છે કે તેની સંખ્યાજ ન થઈ શકે, તેથી તે અનંત ગણાય છે.

સૂક્ષ્મ નિગોદ એ જીવનું વ્યવહારે આદિસ્થાન ગણાય છે. ખીજા તમામ જીવો, પ્રથમ એ રૂપમાં હતા.

આ સ્થિતિ એવી છે કે એમાં જીવો પોતાની મેળે વારંવાર જન્મ્યા મર્યા કરે છે. તેઓનાં શરીર એટલાં તો ખારીક છે કે આપણા શસ્ત્રોથી તે ભેદાય નહીં, અગ્નિથી બળે નહીં, અને આપણી આંખે દેખાય નહીં.

આ નિગોદ સ્થિતિમાં જીવ અનાદિ કાળ સુધી જન્મ મરણનું અને સંકેતચક્ર રહેવાનું અનંત દુઃખ સહન કરે છે.

સઘળા એકેદ્રિય જીવો ઘોર અજ્ઞાનથી છવાઈ રહી બે-ભાનપણામાં પડેલા હોય છે, તોપણ જીવમાત્રના જે અસંખ્ય પ્રદેશોમાંના આઠ મધ્ય પ્રદેશો ખુલા હોય છે, તે આઠ પ્રદેશો જેને આઠ રૂચક કહેવામાં આવેછે, તે આ સૂક્ષ્મ નિગોદ સ્થિતિમાં પણ ખુલા હોય છે. જે એ પણ ઠંદાઈ જતા હોય તો જીવ અને અજીવ સરખાજ થઈ પડે.

આપણા જૈનશાસ્ત્રમાં એમ કહ્યું છે કે આપણે એક શ્વાસ ક્ષમ્બે એટલી વારમાં નિગોદના જીવ સાડા સત્તર ભવ કરે છે.

પરીક્ષા પાઠ ૩.

સૂક્ષ્મ સ્થાનકને શું કહે છે ?

નિગોદ એટલે ?

નિગોદના જીવ કેટલા છે ?

અનંત એટલે ?

તમામ જીવો આદિમાં કયાં રહે છે ?

સુક્ષ્મ સ્થાવર જીવોને કોઈ મારવા કે બચાવવા ધારે તે

તેમ થઈ શકે કે નહિ ?

સુક્ષ્મ સ્થાવરોને આપણે ભોઈશકીએ કે નહિ ?

આ સ્થિતિમાં રહેનાર જીવો અને અજીવો એમાં ફરક-શો ?

આ જીવો કેટલી ઉતાવળથી મરે જન્મે છે ?

પાઠ ૪. બાહર એકેન્દ્રિય.

બાહર એકેન્દ્રિયમાં પૃથ્વી, અપ, તેજસ, અને વાયુના એક એક શરીરપિંડમાં અસંખ્યાત જીવો ભરાઈ રહેલા હોય છે માટીની એક કણિમાં, પાણીનાં એક ણિંદુમાં, અગ્નિના એક તણુખામાં અને વાયુના એક નાનામાં નાના ચક્રમાં અસંખ્યાત એટલે જેની સંખ્યા નહિં થાય એટલા જે સુમાર જીવો રહે છે.

પાંચમા સ્થાવર વનસ્પતિના જે વર્ગ છે. સાધારણ વનસ્પતિ અને પ્રત્યેક વનસ્પતિ. સાધારણ વનસ્પતિને બાહર નિગોદ કહે છે. એમાંના ગોલક સૂક્ષ્મ ગોલક કરતાં ઘટ્ટરૂપ હોવાથી બાહર-ગણાય છે.

આ દરેક બાદર ગોળામાં અનંત જીવો રહે છે. તેથી તે સર્વ જીવોનું સાધારણ એક શરીર હોવાથી તેને સાધારણ વનસ્પતિ કહેવામાં આવે છે.

આ બાદરનિગોદરૂપ સાધારણ વનસ્પતિકાયના જીવ અનંતકાયના નામે ઓળખાય છે. તમામ કંદમૂળ અનંતકાય છે, તથા બીજી પણ કેટલીક વનસ્પતિ અનંત કાય છે. તેના માટે સામાન્ય ઓળખ એ છે કે,

ગૂઢસિરસંધિપચ્ચં સમભંગમદ્દારૂગં ચ લિન્નરૂઢં
સાહારણં શરીરં--તન્નિવરીયં ચ પત્તેયં

જેની સીરાઓ, સાંધા અને ગાંઠા ગુઢ^૧ રહેલા હોય, જેને ભાંગતાં સરખાઈથી ભાંગ પડી એ ફાડીયાં થાય અને તાંતણા કે તાર નહિં રહે, અને જેને કાપીને રોપતાં ફરીથી ઉગે તે અનંતકાય, અને તેથી વિપરીત^૨ તે પ્રત્યેક વનસ્પતિ કહેવાય છે.

પરીક્ષા પાઠ ૪.

બાદરરૂપે રહેલા પૃથ્વી, અપ, તેજ વાયુના શરીરપિંડમાં
કેટલા જીવ રહે છે ?
અસંખ્યાત એટલે ?
બાદર વનસ્પતિના કેટલા વિભાગ છે ?

૧ છુપા. ૨ ઉસટા.

સાધારણ વનસ્પતિને બીજું શું નામ અપાયલું છે ?
 બાદર નિગોદમાં કેટલા જીવ હોય છે ?
 એને જ ત્રીજા કયા નામથી ઓળખવામાં આવે છે ?
 અનંતકાયનું સામાન્ય લક્ષણ શું તેની ગાથા જોલો ?
 એનો અર્થ શો ?

પાઠ ૫. પ્રત્યેક વનસ્પતિ.

પાંચ સુક્ષ્મ સ્થાવર અને પાંચ બાદર સ્થાવર મળી દશ પ્રકાર થયા. હવે પ્રત્યેક વનસ્પતિ નામો અગીઆરમો પ્રકાર જણાવ્ય છે. પ્રત્યેક વનસ્પતિનું સુક્ષ્મ રૂપ તેા હોઈ શકેજ નહિ કેમકે દરેક શરીરમાં છુટો છુટો એક જીવ હોય. ત્યારે પ્રત્યેક કહેવાય છે.

પ્રત્યેક વનસ્પતિમાં, એક આખા આડમાં પસરાયલો મુખ્ય જીવ હોય છે, તથા બીજા સાત સ્થળે પેટાના જીવ હોય છે તે આ પ્રમાણે છે:—

ફલફુલહલિકઠા—મૂલગપત્તાણિ બીયાણિ

ફળ, ફૂલ, છાલ કાષ્ટ, મૂળ, પત્ર અને બીજ એમ સાતે સ્થળે જુદા જુદા છુટા જીવ હોય છે.

દરેક પ્રત્યેક વનસ્પતિ ઉગતી વેળાએ અંકુર અવસ્થામાં અનંતકાય હોય છે. તેમજ તેમના જે કિશલય એટલે કાથી ટીશીઓ કે ફળુગા આવે છે તે પણ અનંતકાય હોય છે.

પ્રત્યેક વનસ્પતિના સાથે સ્થાવર ૧૦ લેદ જીવોના ઉમે-
રતાં એકેન્દ્રિયના ૧૧ લેદ થયા.

પરીક્ષા પાઠ ૫.

ઝાડમાં કેટલા જીવ ગણાય ?

અંકુર અને ટીશીઓ કેવાં ગણાય ?

પાઠ ૬. વિકલોન્દ્રિય.

ઈન્દ્રિયો પ્રમાણે સંસારી જીવોના વર્ગો પાડવા હોય તો તેના પાંચ વર્ગ પડે:—એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય.

એમાંના એકેન્દ્રિય જીવ સ્થાવર છે. તેની હકીકત તમને સમજવી. હવે ખાકીના ચારે વર્ગ ત્રસ એટલે કે ફરતા હરતા પ્રાણી છે. એમાંના દ્વિન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, અને ચતુરિન્દ્રિય, એ ત્રણેના સમુદાયને વિકલોન્દ્રિય એવા નામથી ઓળખવામાં આવે છે. વિકલ એટલે અપૂર્ણ; અને વિકલોન્દ્રિય તે અપૂર્ણ ઈન્દ્રિયોવાળા.

દ્વીન્દ્રિય જીવોને સ્પેશોન્દ્રિય તથા રસનેન્દ્રિયરૂપે બે ઈન્દ્રિયો છે. દાખલા તરીકે શંખલા, કોડી, જળો, પુરા, અળશિયાં ખાગિયાં, કરમ, હરસ, વાળા, વગેરે દ્વીન્દ્રિય છે.

ત્રીંદ્રિય જીવોને સ્પર્શેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય અને ત્રીજી દ્રા-
જ્ઞેન્દ્રિય હોય છે. દાખલા તરીકે કાનખજૂરા, માકણ, જી, કીડી,
ઉધેઈ, મકોડા, ઇયળ, સાવા, ગીંગોડા, જીઆ, છાણના કીડા,
ધનૈયા, કુંથઆ, ઈંદૂગોપ વગેરે ત્રીંદ્રિય છે.

ચતુરિંદ્રિય જીવોને સ્પર્શ; રસ, દ્રાણુ, અને ચૌથી ચક્ષુ-
રિંદ્રિય હોય છે. દાખલા તરીકે વીંછી, બગાઈ, ભમરા, ભમરી-
આ, તીડ, ડાંસ, મચ્છર, કરોળિયા વગેરે ચતુરિંદ્રિય છે.

પરીક્ષા પાઠ ૬.

ત્રસ જીવ કયા ગણવા ?
વિકલેન્દ્રિય એટલે ?
તે કોણ કોણ છે ?
દ્વીંદ્રિય જીવોને કઈ કઈ ઈંદ્રિયો હોય છે ?
દ્વીંદ્રિયનાં ચાર પાંચ નામ આપો.
ત્રીંદ્રિયને કઈ કઈ ઈંદ્રિયો છે ?
ત્રીંદ્રિયનાં ચાર પાંચ નામ આપો.
ચતુરિંદ્રિયને કઈ ઈંદ્રિયો છે ?
ચતુરિંદ્રિયનાં ચાર પાંચ નામ આપો.

પાઠ ૭. પંચેન્દ્રિય.

પંચેન્દ્રિય જીવોને સ્પર્શ, રસ, દ્રાણુ, ચક્ષુ અને પાંચમી

શ્રોત્રેન્દ્રિય હોય છે.

પાંચેન્દ્રિય જીવના ચાર વર્ગ છે:—નારક, તિર્યંચ, મનુષ્ય, અને દેવતાઓ. આજ સંસારમાં રહેલી ચાર ગતિ ગણાય છે.

નરક સાત હોવાથી તેમાં ઉપજનાર નારક જીવોના સાત વર્ગ થઈ શકે.

તિર્યંચના પાંચ વર્ગ છે:—જળચર (માછલાં વગેરે) સ્થળચર (ચોપગાં પશુ), ખેચર^૧ (પક્ષીઓ,) ઉરપરિસર્પ (પેટે ચાલનારા સર્પ) અને ભૂજપરિસર્પ (પડખાની જાનુથી ચાલનાર નોળિયા વગેરે.)

મનુષ્યના ત્રણ વર્ગ છે:—કર્મભૂમિજ, અકર્મભૂમિજ અને અંતર્દીપજ.

૧ કર્મભૂમિ એટલે કામધંધાથી નિર્વાહ કરનારા પ્રદેશમાં જન્મેલા તે કર્મભૂમિજ.^૨ આપણે બધા એ વર્ગના છીએ.

૨ કામધંધા વગર ફક્ત ઈચ્છા બળે નિર્વાહ કરનાર પ્રદેશમાં જન્મેલા તે, અકર્મભૂમિજ.^૩

૩ જંબુદ્વીપની બાહર લવણ સમુદ્રમાં પદ અંતર્દીપ ગણાય છે, તેમાં જન્મેલા તે અંતર્દીપજ.

૧ આકાશમાં ઉડનારા. ૨ અસિ—તરવારવડે ક્ષત્રિયરૂપે, મસિ-શાહીવડે એટલે વણિકરૂપે અને કૃષિ-ખેતીવાડી એટલે ખેડુતરૂપે. આ ત્રણે વર્ગના માણસો કર્મભૂમિજ કહેવાય ૩ કલ્પવૃક્ષવડે નિર્વાહ કરનારા.

અકર્મભૂમિજ અને અંતર્દ્રીપજને યુગળિયા મનુષ્યના નામે જૈનમાં ઓળખ્યા છે.

દેવતાના ચાર વર્ગ કે નિકાય છે:—ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક.

પાતાળવાસી દેવો તે ભવનપતિ, વચલા ભાગે રહેનારા તે વ્યંતર કે વાણવ્યંતર.

આકાશમાં પ્રકાશ કરનારા તે જ્યોતિષ્ક કે જ્યોતિષી, અને તેમના ઉપર ઉર્ધ્વલોકમાં વિમાનોમાં રહેનારા દેવ તે વૈમાનિક.

પરીક્ષા પાઠ ૭.

પંચેદ્રિયની પાંચ ઇંદ્રિયો ઓલો.

પંચેદ્રિયના વર્ગ ઓલો.

તિર્યંચના વર્ગ ઓલો.

મનુષ્યના વર્ગ કયા કયા ?

કર્મભૂમિજ એટલે શું ?

અકર્મભૂમિજ એટલે શું ?

અંતર્દ્રીપજ એટલે શું ?

દેવતાના વર્ગ ઓલો.

પાઠ ૮. ગર્ભજ અને સંમૂર્છિમ.

સંજી—અસંજી.

જે ગર્ભથી જન્મે તે ગર્ભજ કહેવાય છે અને જે પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થાય તે સંમૂર્છિમ કહેવાય છે. પંચેન્દ્રિયમાં તિર્યંચ અને મનુષ્ય સંમૂર્છિમ પણ થાય છે અને ગર્ભજ પણ થાય છે.

સંમૂર્છિમ મનુષ્ય કંઈ માણસ જેવા મોટા નથી થતા, પણ તે બહુ સૂક્ષ્મરૂપે રહે છે. તે માણસનાં મળમૂત્રમાં ઉત્પન્ન થઈ થોડી વારમાં મરતા રહે છે.

આ સંમૂર્છિમ તિર્યંચ તથા સંમૂર્છિમ મનુષ્યને અસંજી પંચેન્દ્રિય કહેવામાં આવે છે.

અસંજી એટલે મનવગરના. સંમૂર્છિમ તિર્યંચને વાક પ્રાણ હોય છે, પણ સંમૂર્છિમ મનુષ્યને તે પણ નથી હોતું. સંમૂર્છિમ મનુષ્ય તે ખારીકમાં ખારીક પંચેન્દ્રિયવાળું જંતુ છે.

એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય અને સંમૂર્છિમ એટલાને મન ન હોવાથી અસંજી ગણવામાં આવે છે. ખાકીના દેવ, નારક અને ગર્ભજ મનુષ્ય તિર્યંચ સંજી ગણાય છે.

પરીક્ષા પાઠ ૮.

ગર્ભજ કેાણુ ?

સંમૂર્છિમ મનુષ્ય કેવાં હોય છે ?

અસંજી એટલે ?
તે કોણ કોણ ગણાય છે ?

પાઠ ૯ કર્મ.

કર્મનો સામાન્યાર્થ, “જે કરવું તે કર્મ” એમ છે, તો પણ આ સ્થળે હવે તેનો વિશેષાર્થ લઈ વાત કરશું.

જીવ એ જ્ઞાનમય અરૂપી પદાર્થ છે. તેને વૃણગી રહેલ સૂક્ષ્મ મળ તે કર્મ છે. કર્મ એટલે જે ચીજ કરવામાં આવે તે, અર્થાત્ જેમાં વિકાર થયા કરતો હોવાથી જે નવા જુના હોઈ કૃતિમ એટલે બનાવટી તે કર્મ.

તે છતાં એ કર્મો તે કરવામાં આવતા સત્કર્મ અને અસત્ કર્મના અનુસારેજ બંધાતા હોવાથી કરેલા કર્મ સાથે બરોબર કાર્ય કારણનો સંબંધ રાખે છે.

કરવામાં આવતાં કામ એ કારણ છે અને તે પ્રમાણે જીવને ચોટતાં મળાવરણ તે કાર્ય છે.

મળનાં ચોટતાં મળાવરણરૂપ કર્મ તે કારણ છે અને તેમના અનુસારે જે સુખ દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે તે કાર્ય છે. એમ કર્મનો કાયદો અચલરૂપે રહ્યો છે.

જો જીવને ઇશ્વર માનીયે તો કર્મ એ માયા છે. કર્મ છે. ત્યાં લગી સંસાર છે. કર્મ ક્ષય થયા કે જીવ મુક્તિ પામે છે.

આપણે જીવસંબંધી વિગત જાણવાની સાથે કર્મ સંબંધી પણ વિગત જાણવી જરૂરની છે, માટે હવે કર્મની વાત કરીશું.

કર્મના પરમાણુઓને કર્મના દળ કે દળિયાં કહે છે. તે બહુ સૂક્ષ્મ હોય છે. જીવ ઉપર તેનું કવર વળે છે. તેને કાર્મણુ-શરીર એટલે કર્મોનું બનેલું શરીર કહે છે તથા તૈજસ શરીર એટલે જે અન્ન પચાવવાના કામમાં આવે છે તે. આ જે શરીર જીવને હંમેશ વળગ્યાં રહે છે. એક વૃક્ષવૃક્ષી બીજા ભવમાં જતાં પણ તે સાથે જાય છે. ખરી રીતે કહીએ તો તેજ જે શરીર જીવને બીજા ભવમાં તાણી જાય છે. જે એ જે શરીરથી જીવ છુટો થાય તો તે મુક્ત થયો ગણાય છે.

પરીક્ષા પાઠ ૯.

કર્મ શબ્દનો સામાન્ય અર્થ શો ? વિશેષ અર્થ શો ?
 જીવને ઈશ્વર માનીએ તો કર્મ એ શું છે ?
 કર્મના દળ એટલે શું ?
 કાર્મણુ શરીર એટલે શું ?
 તૈજસ શરીર શા કામમાં આવે છે ?
 એ જે શરીર જીવથી ક્યારે છુટા પડે છે ?

પાઠ ૧૦ કર્મના વિભાગ.

કર્મ જે જાતનાં છે :—ઘાતિકર્મ અને અઘાતિકર્મ.

જે કર્મના પરમાણુ જીવના મુખ્ય સ્વાભાવિક ગુણોનો ઘાત

કરે એટલે કે તે ગુણોના ઉપર અતિશય મલીન પડદા રૂપે રહી તેમનો પ્રકાશ થતો અટકાવે તે ઘાતિકર્મ છે.

જીવના મુખ્ય સ્વાભાવિક ગુણ ચાર લેવાના છે :—જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્ય.

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્ય આ ગુણોને દગાવી દેનાર કર્મ તે ઘાતિકર્મ કહેવાય છે.

આ ઘાતિકર્મજ સંસારના મૂળ કે ખીજ રૂપ છે. ઘાતિકર્મનો નાશ થતાં મનુષ્ય દેહમાં રહ્યાં છતાં પણ પરમેશ્વર-પણું પ્રકટી નીકળે છે.

જે કર્મના પરમાણુંઓ ઉપર જણાવેલા જીવના ચાર મુખ્ય ગુણોને હરકત નથી કરતા તે અઘાતિકર્મ કહેવાય છે. છતાં તેઓ પણ જ્યાં સુધી ઘાતિકર્મોની સાથે જોડાયા રહે છે ત્યાં સુધી જીવને દુઃખ સુખ આપવાનાં સાધન બની હેરાન કર્યા કરે છે. એકલાં આઘાતિકર્મ દુઃખ કરતા નથી. માટેજ ઘાતિકર્મ અને અઘાતિકર્મ, એકંદર નાશ થાય ત્યારેજ જીવને મુક્તિ મળી ગણાય.

જે માટે કહેલું છે કે :-

કૃત્સનકર્મક્ષયાન્ મોક્ષઃ

એટલે સર્વ પ્રકારના કર્મ ક્ષય થવાથી મોક્ષ મળે છે.

પરીક્ષા પાઠ ૧૦.

કર્મ કેટલી બાતનાં છે ?

ઘાતિકર્મ કોને કહે છે ?

જીવના સ્વાભાવિક ગુણ કયા છે ?

અઘાતિકર્મ કોને કહે છે ?

મુક્ત કયારે મળે ?

પાઠ ૧૧ ઘાતિકર્મ.

ઘાતિકર્મને ધનઘાતિ પણ કહે છે. ધન એટલે મજબુત-પણે ઘાત કરનાર તે ધનઘાતિ કર્મ. તેના ચાર પ્રકાર છે.

૧ જ્ઞાનાવરણ કે જ્ઞાનાવરણીય, (જ્ઞાનને ઢાંકનાર)

૨ દર્શનાવરણ કે દર્શનાવરણીય, (દર્શનને રોકનાર)

૩ મોહકર્મ કે મોહનીય, (મુગ્ધવનાર) અર્થાત્ વિચારની પવિત્રતા તોડનાર

૪ અંતરાય કે વિધન, અર્થાત્ પ્રવૃત્તિ કરતાં અટકાવી રાખનાર.

જ્ઞાનાવરણકર્મ-આંખના પાટા સમાન છે.

દર્શનાવરણ-રાજને જોવામાં અટકાવનાર દરવાન સમાન છે.

મોહકર્મ-મદિરાના કેકુ સમાન છે.

અંતરાય-રાજ તરફથી દાન આપવાનો હુકમ છતાં વચ્ચે અટકાવનાર બાંધારી સમાન છે.

જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થતી અટકાવ્યાથી, જ્ઞાનનાં સાધનોનો નાશ કરવાથી, તથા જ્ઞાની જનની નિંદા કર્યાથી જ્ઞાનાવરણ બંધાય

છે. જ્ઞાન ભણવાથી, જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કર્યાથી, જ્ઞાનનાં સાધનોને સ્થાપન કરવાથી તથા જ્ઞાની જનને મદદ કર્યાથી જ્ઞાનાવરણ તૂટી શુદ્ધ જ્ઞાન પ્રગટે છે.

દેવ-ગુરૂનાં દર્શન થવામાં અટકાવ કરવાથી, દર્શનનાં સાધનોનો નાશ કરવાથી તથા દર્શન કરતાં અટકાવ્યાથી દર્શનાવરણ અંધાય છે. દર્શન કરવાથી, જાત્રાએ જવાથી, દર્શનનાં સાધનો વધાર્યાથી તથા અંધજા, ખંડેરા, મૂંગા વગેરેની સારી સલાહ લેવાથી દર્શનાવરણ તૂટે છે:-દર્શનાવરણ તૂટતાં એકદમ દર્શન પ્રગટે છે.

બુઢા વિચાર ફેલાવ્યાથી તથા બ્રહ્માચાર સેવવાથી, મોહનીય કર્મ અંધાય છે. સત્ય બોલવાથી તથા શુદ્ધ આચાર પાળવાથી મોહનીય કર્મ તૂટી શુદ્ધ ચારિત્ર પ્રગટે છે.

દાન દેતાં અટકાવ્યાથી, કોઇને લાલચતો અટકાવી રાખ્યાથી, કોઇનાં ખાનપાન તથા ગુજરાનમાં હરકત નાખ્યાથી તથા કોઇને ઉત્તમ કામમાં અંપલાવતાં અટકાવી રાખવાથી અંતરાયકર્મ અંધાય છે. દાન દેવાથી, કોઇ સાફ કામ કરતો હોય તેની અનુમોદના કરવાથી તથા અશક્તજનોને ગુજરાનનાં સાધનો પૂરાં પાડવાથી અંતરાય કર્મ તૂટી અતુલવીર્ય પ્રગટે છે.

પરાક્ષા પાઠ ૧૧.

ઘાતિકર્મનું ખીબું નામ શું ?

તે કેટલા પ્રકારનાં છે ?

જ્ઞાનાવરણકર્મ કોના જેવું છે ?

મોહકર્મ કોના જેવું છે ?

અંતરાયકર્મ કોના જેવું છે ?

આ ચારે કર્મ કેમ બંધાય છે અને કેમ તૂટે છે ?

પાઠ ૧૨. અઘાતિકર્મ

અઘાતીકર્મ પાંચ ચાર છે:—

૧ વેદનીયકર્મ—એટલે સુખ દુઃખ રૂપે અનુભવાય છે તે કર્મ.

૨ આયુકર્મ—એટલે જીવન ટકાવી રાખનારું કર્મ.

૩ નામકર્મ—એટલે અનેક રીતે નમાવનાર અર્થાત્ અનેક વિભાગોમાં વેહેંચનાર કર્મ.

૪ ગોત્રકર્મ—એટલે ઉચ્ચ-નીચ વંશમાં લઈ જનાર કર્મ.

વેદનીયકર્મ મધથી લીપેલ તરવારના સમાન છે. અને જીવના અવ્યાબાધ સુખ એટલે અનંત આનંદરૂપ સ્વભાવને રોકે છે.

આયુકર્મ કેદખાનાની સુદૃઢસમાન છે, અને જીવના અવિનાશી સ્વભાવને રોકે છે.

નામકર્મ ચિતારા સમાન છે. અને તે જીવના અરૂપિ સ્વભાવને રોકે છે.

ગોત્રકર્મ કુંભાર સમાન છે અને તે જીવના અગુરૂ^૧લઘુ^૨ સ્વભાવને રોકે છે.

આ ચારે કર્મ શુભ અને અશુભ રૂપે રહેલા છે. તે નીચેની બિનાપરથી સ્પષ્ટ સમજાશે.

જીવોને સુખ-દુઃખ આપ્યાથી વેદનીય કર્મ જે રીતે બંધાય છે. સુખ આપ્યાથી સાતાવેદનીય બંધાય છે. તે સાતારૂપે ફળે છે. અને દુઃખ આપ્યાથી અસાતાવેદનીય બંધાય છે, તે અસાતારૂપે ફળે છે. આવેલા સુખ-દુઃખને સમભાવે એટલે ખુશી કે દિલગીર થયા વગર શાંત મન રાખીને લોગવતાં વેદનીય-કર્મ તૂટી અવ્યા બાધ સુખ એટલે અર્પૂર્વ શાશ્વત આનંદ ખીલી નીકળે છે.

ધર્મનાં કામ કરવાથી દેવગતિ કે મનુષ્ય ગતિનું શુભ આયુકર્મ બંધાય છે. પાપનાં કામ કરવાથી નરક ગતિ કે તિર્યંચ ગતિનું અશુભ આયુકર્મ બંધાય છે, અને બાંધ્યા પ્રમાણે આયુષ્ય લોગવી પુરૂં કર્યાથી તે તૂટે છે.

સારાં કામ કરવાથી શુભનામકર્મ બંધાય છે, અને તેથી સારી ગતિ, સાડું શરીર અને પૂર્ણ ઈંદ્રિયો મળે છે.

૧-૨ અગુરૂ લઘુ શબ્દ:-અગુરૂ-અલઘુ એમ સમજવાનો છે. અગુરૂ એટલે ભારે નહિ અને અલઘુ એટલે હલકો નહિ. જીવ મૂળે અરૂપી હોવાથી ભારે હલકો નથી, નીચ-ઉંચ નથી, તથાપિ ગોત્રકર્મોએ નીચ-ઉંચ ગણાય છે, માટે એ કર્મ પણ નાશ કરવા યોગ્ય છે.

ભુંડા કામ કરવાથી અશુભનામકર્મ અંધાય છે અને તેથી ખરાબ ગતિ, ખરાબ શરીર, અપૂર્ણ ઈંદ્રિયો મળે છે. નામકર્મ પણ આંધ્યા પ્રમાણે લોગવી લીધાથી તેનો છેડો આવે છે. અને જીવ ત્યારે પોતાના મૂળ અરૂપી સ્વરૂપે નિરંતર રહે છે.

વિનયવાન અને નિરાભિમાની થઈ ચાલવાથી શુભ ગોત્ર અંધાય છે. અને ગર્વ કરવાથી અશુભ ગોત્ર અંધાય. શુભ ગોત્રને ઉચ્ચગોત્ર (ઉંચું ગોત્ર) કહે છે; અને અશુભ ગોત્રને નીચું-ગોત્ર (નીચું ગોત્ર) કહે છે. એને પણ આંધ્યા પ્રમાણે લોગવી લીધાથી એનો છેડો આવી જીવ પોતે અગુર-લઘુ સ્વરૂપે પ્રગટે છે.

પરીક્ષા પાઠ ૧૨.

અધાં કર્મ કેટલાં છે ?

વેદનીયકર્મ કેના જેવું છે અને જીવના કયા સ્વભાવને રોકે છે. ?

આયુકર્મ કેના જેવું છે અને કયા સ્વભાવને રોકે છે. ?

નામકર્મ કેના જેવું છે અને કયા સ્વભાવને રોકે છે. ?

ગોત્રકર્મ કેના જેવું છે અને કયા સ્વભાવને રોકે છે. ?

અઘાતિકર્મ કેવા રૂપે રહેલાં છે. ?

વેદનીયકર્મના બે વિભાગ કયા અને તે કેમ અંધાય છે

તથા કેમ તૂટે છે. ?

શુભ આયુકર્મ કયું અને અશુભ કયું. ?

શુભનામકર્મ કેમ બાંધાય છે અને તેથી શું ફળ મળે છે? !
 અશુભનામકર્મથી શું ફળ મળે છે? !
 ગોત્રકર્મના બે વિભાગ કયા છે? !

પાઠ ૧૩ મો આઠ કર્મ.

ચાર ઘાતિકર્મ અને ચાર અઘાતિકર્મ મળીને આઠ કર્મ કહેવાય છે. ઘાતિકર્મ બધાં અશુભજ છે. અઘાતિકર્મ શુભ અને અશુભ એ બેરૂપે છે ઘાતિકર્મમાં જીવ પોતાના પરિણામના ભેરથી ભાંગતોડ કરી શકે છે. પણ અઘાતિકર્મને તો ભોગવી, લીધાથી તેનો છેડો લાવી શકાય છે.

કર્મના પરમાણુરૂપ બીજ એકઠાં કરવાં તે કર્મનો બાંધ કહેવાય છે. બાંધેલાં કર્મ ફળ્યાં ન હોય ત્યાં સુધી તેમની જે હયાતિ તેને સત્તા કહે છે. બાંધ્યા પ્રમાણે તેજ ભવે કે ભવાંતરે તેનું જે ફળ મળે તે કર્મનો ઉદ્દય કે વિપાક કહેવાય છે.

કર્મને ભોગવીને ખપાવવાં અથવા પરિણામના ભેરથી તેમાં ભાંગતોડ કરી તેના પરમાણુઓનો નાશ કરવો તેને નિર્જરા કહે છે.

કર્મના તમામ પરમાણુઓનો નાશ કરી તેનાથી છુટા થવું તેને મોક્ષ કહે છે.

શુભ કર્મ બાંધવાનો જે હેતુ છે તેને પુણ્ય કહે છે. અશુભ કર્મ બાંધવાનો જે હેતુ છે તેને પાપ કહે છે

જે રસ્તે કર્મના પરમાણુ જીવના સાથે જોડાય છે તે રસ્તાને આશ્રવ કહે છે. જે રસ્તે કર્મના પરમાણુ આત્મા સાથે જોડાતાં અટકે છે તે રસ્તાને સંવર કહે છે.

આ રીતે જૈનસિદ્ધાંતમાં કર્મ સંબંધી ભરપૂર વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે.

પરીક્ષા પાઠ ૧૩.

જ્યાં મળી કેટલાં કર્મ છે ?	જંધ એટલે શું ?
સત્તા એટલે શું ?	ઉદય એટલે શું ?
નિર્જરા એટલે શું ?	મોક્ષ એટલે શું ?
પૂણ્ય એટલે શું ?	પાપ એટલે શું ?
આશ્રવ એટલે શું ?	સંવર એટલે શું ?

પાઠ ૧૪ પરમેશ્વર

જે આત્માઓ જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય, અને અંતરાય એ ચાર ઘનઘાતિ કર્મ તોડી અનંતજ્ઞાન, અનંત-દર્શન, અનંતચારિત્ર અને અનંતવીર્ય પામ્યા છે, તે પવિત્ર આત્માઓને પરમેશ્વર જાણવા. તેઓ ખોતે સંસાર સમુદ્ર તરીકે પાર પામ્યા છે, અને ધીજાંઓને ધર્મમાર્ગ બતાવીને તારે છે. તેઓ ક્રિનેશ્વર, તિર્થંકર કે અહર્તા કહેવાય છે. તેમણે બતા-

વેલો ધર્મ તે જિનધર્મ છે, તેમણે આપેલો ઉપદેશ તે જિન-
પ્રવચન કે જિનાગમ કહેવાય છે. તેમની આજ્ઞા તે જિન-
શાસન કહેવાય છે, તેમણે માન્ય કરેલા વિચાર તે જિનમત
કહેવાય છે. તે પવિત્ર આત્માઓની જિનધર્મમાં નીચે મુજબ
સ્તુતિ ગવાય છે.

નમુશ્ચુણું—નમસ્કાર થાઓ.

અરિહંતાણું—શ્રી અરિહંતને.

ભગવંતાણું—ભગવંતને.

આર્ધગરાણું—દ્વાદશાંગીની આદિના કરનારને.

નિથયરાણું—ચતુર્વિધ શ્રીસંઘરૂપ તીર્થના કરનારને.

સયંસંપુદ્યાણું—પરોપદેશ વિના પોતાની મેળે સમ્યક
પ્રકારે ઓધ પામેલા છે તેમને.

પુરિસુત્તમાણું—પુરૂષોને વિષે ઉત્તમ છે તેમને.

પુરિસ સીહાણું—પુરૂષોને વિષે સિંહસમાન છે તેમને.

પુરિસવર પુંડરીયાણું—પુરૂષોને વિષે પ્રધાન પુંડરિક કમળ-
સમાન છે તેમને.

પુરિસવર ગંધ હૃથીણું—પુરૂષોને વિષે પ્રધાન ગંધહસ્તિ
સમાન છે તેમને.

લોગુત્તમાણું—લોકને વિષે ઉત્તમ છે તેમને.

લોગનાહાણું—ભવ્ય લોકના નાથ છે તેમને,

લોગહિઆણું—લોકના હિતના કરનાર છે તેમને.

લોગપદ્મચાણું—લોકને વિષે પ્રદીપસમાન છે તેમને.

લોગપદ્મજ્ઞેઅગરાણું—લોકને વિષે વિશેષ પ્રકાશના કરનારને

અભયદયાણું—અભયપદના^૧ દેવાવાળાને.

અજ્ઞાનદયાણું—સમ્યક્ જ્ઞાનરૂપ ચક્ષુના દેવાવાળાને.

મગ્ગદયાણું—રત્નત્રયરૂપ^૨ મોક્ષમાર્ગના દેવાવાળાને.

સરણુદયાણું—સરણુના દાતારને.

ઐહિકદયાણું—જિનધર્મની પ્રાપ્તિરૂપ ઐધિના^૩ દેવાવાળાને.

ધર્મદયાણું--ધર્મના દેવાવાળાને.

ધર્મદેસિયાણું--ધર્મના ઉપદેશ કરનારને,

ધર્મનાયગાણું—ધર્મના નાયકને

ધર્મસારહીણું—ધર્મરૂપ રથના સારથીને,

ધર્મવર ચાઉરંત ચક્રકવટ્ટીણું—ચાર ગતિરૂપ સંસારના

અંતકરવાવાળું ધર્મરૂપ ચક્ર તેણે કરી સહિત છે તેમને

અમ્પડિહય વરનાણુદંસણુ ધરાણું--અપ્રતિહને એટલે

કોઇથી હુણાય-રોકાય નહિં એવા પ્રધાનજ્ઞાન અને

દર્શન ધરનાર છે તેમને,

વિઅટ છડમાણું—વીત્યું છે છક્કરથપણું એટલે કપટ-શ-

કપણું અથવા આવરણુપણું જેનું તેમને.

જીણાણું જાવયાણું--જિનને અને જીતાવનારને.

૧. મોક્ષપદ. ૨ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ રત્નત્રય, ૩

તિમ્નણું તારયાણું--પોતે સંસાર સમુદ્રથકી તર્થા છે અને
જીવોને તારનાર છે તેમને.

બુદ્ધાણું બોહ્યાણું--પોતે તત્ત્વના જાણુ થયા છે તેમને
અને ભવ્ય જીવોને સ્વપર સ્વરૂપનો બોધ કરાવનાર
છે તેમને.

મુતાણું મેઃઅગાણું--પોતે કર્મથી મુકાણા છે અને ખી-
જાને કર્મથી મુકાવનારા છે તેમને.

સવ્યન્નૂણું સવ્યદરિસિણું--સર્વજ્ઞને, સર્વ દર્શિને.

શિવ મયલ મરૂઅ--સુખરૂપ, અચલ, શેગ રહિત.

મણુંત મખખય મવ્યાખાહુ--જ્ઞાનાદિક અનંત ચતુષ્ટયી,
અક્ષય, અવ્યાબાધ એટલે બાધા પીડા રહિત.

મપુણરાવિત્તિ--જે ગતિ થકી ફરી સંસારમાં પાછું આ-
વવું નથી તે અપુનરાવિત્તિ કહીયે એવી.

સિદ્ધિ ગધ નામધેય--સિદ્ધિ ગતિ છે નામ જેનું, (એ
સિવ મયલથી માંડીને સાત વિશેષણ સહિત એવું.)

કાણું સંપત્તાણું--સ્થાનકને પ્રત્યે પામ્યા છે તેમને.

જુમો જીણાણું--નમસ્કાર થએા તે રાગાદિ જીતનારને.

જીવલયાણું--સાત જાતના ભયના જીતનારા છે તેમને.

જેઅ અદ્યા સિદ્ધા--જે અતિત કાલને વિષે સિદ્ધ થયા
(મોક્ષે પહોતા છે) તેમને.

જે ભવિસ્સતિ અણાગએ કાલે--જે જિન અનાગત કાળને
વિષે સિદ્ધ પર્યાય પામશે તેમને.

સંપદ અ વટ્ટમાણા-સાંપ્રત વર્તમાન કાળે જે તીર્થ કર જય-
વંતા વર્તે છે તેને વર્તમાન કહીએ.

સવ્યે તિવિહેણુ વંદામિ—તે સર્વ જિનોને મન, વચન અને
કાયાયે કરી ત્રિવિધે હું વાંદું છું.

આ પ્રકારે દેવતાના રાજ ઈંદ્ર પણ પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે.

પરીક્ષા પાઠ ૧૪.

પરમેશ્વર કોણ છે ?

પરમેશ્વરના ઉપદેશને શું કહે છે ?

જિનમત કોને કહે છે ?

ઈંદ્ર તેની કેવી રીતે સ્તુતિ કરે છે ?

પાઠ ૧૫ જગત્ ભાગ ૧ લો.

જગત્ અનાદિ અનંત છે એટલે કે હંમેશાંથી ચાલતું
આવે છે અને ચાલ્યા કરશે. તેનાથી અલગો તેનો કોઈ કર્તા
નથી. તે જગત્માં બે વસ્તુ છે; જીવ અને અજીવ. જીવનું
સ્વરૂપ તમને સંક્ષેપથી સમજાવવામાં આવ્યું છે. અજીવનું
સ્વરૂપ હવે અહીં સમજાવીશું.

અજીવ એટલે જીવ સિવાયના જડ પદાર્થો તેના બે વિ-
ભાગ છે. રૂપી પદાર્થ અને અરૂપી પદાર્થ. રૂપી પદાર્થને

પુદ્ગલ કહે છે, પુદ્ગલનું લક્ષણ આ રીતે છે-જેમાં વર્ણ-
ગંધ-રસ-સ્પર્શ અને શબ્દ એ પાંચ ગુણ હોય, તેમજ જે
અંધકાર કે પડછાયો આપે અથવા અજવાળું, તડકો, કે કાંતિ
આપે તે પુદ્ગલ. પુદ્ગલ શબ્દને અર્થ જે વારંવાર પૂરાય
અને ગણી જાય એવો થાય છે.

પુદ્ગલના નાનામાં નાના ભાગને પરમાણુ^૧ કહે છે, અને
તેના મોટા જથ્થાને સ્કંધ^૨ કહે છે. કર્મના પરમાણુઓ એક
જાતના સૂક્ષ્મ પુદ્ગલજ છે. જેમ જગતમાં અનંત જીવો રહેલા
છે, તેમ જગતમાં અનંત પુદ્ગલ પરમાણુ તથા સ્કંધ રહેલ છે.

રૂપી અણુવ પદાર્થ ચાર પ્રકારના છે:-ધર્મ, અધર્મ,
આકાશ અને કાળ. આકાશ અને કાળ એ બે વસ્તુ સમજ-
વામાં સહેલી છે. માટે તેની વાત અહીં પહેલી સમજાવીશું.
અને અધર્મની વાત પછી સમજાવીશું.

પરીક્ષા પાઠ ૧૫.

જગત કેવું છે ?
તેનો કોઈ કર્તા છે કે નહિં ?
તેમાં કઈ મુખ્ય વસ્તુ છે ?
અણુવ એટલે ?
અણુવના વિભાગ કહો ?
રૂપી પદાર્થને શું કહે છે ?

૧ Aton. ૨ Molecule.

પુદ્ગલનું લક્ષણ શું ?

પુદ્ગલના નાનામાં નાના ભાગને શું કહે છે ?

મોટા જથ્થાને શું કહે છે ?

જગત્માં કેટલાં પુદ્ગલ છે ?

અરૂપી કોણ કોણ છે ?

પાઠ ૧૬ જગત્ ભાગ ૨ જો.

આકાશ એટલે પોલાણ અર્થાત ખાલી જગા, તેમાં દરેક ચીજ રહી શકે છે. તેથી તે દરેક ચીજનો આધાર છે. તેના નાનામાં નાના ભાગને પ્રદેશ કહે છે, અને તેથી વધતા ભાગને દેશ કહે છે. આકાશની એક એક ખાણુને દિશા કહે છે. તેવી દશ દિશાઓ મનાયલી છે, તે આ પ્રમાણે છે: પૂર્વ, દક્ષિણ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર. એ ચાર દિશાઓ ગણાય છે. તે દિશાઓની વચ્ચે રહેલા અગ્નિકોણ, નૈઋત્યકોણ, વાયવ્યકોણ અને ઇશાનકોણ એ નામના ચાર ખૂણા તે ચાર વિદિશાઓ ગણાય છે, અને ઉપરની ખાણુ તે ઉર્ધ્વદિશા અને નીચેની ખાણુ તે અધોદિશા છે. એમ કુલ દશ દિશા ગણાય છે.

આકાશ અનંત એટલે છેડા વગરનું છે. દિશાએ આકાશની અમુક ખાણુ છે, તેથી તે પણ અનંત છે.

કાળ એટલે ચક્રની માફક ચાલતી વસ્તુ. તે અનાદિ અનંત છે, છતાં તેના ત્રણ વિભાગ પાડી શકાય છે:-ભૂત; વર્ત-

માન અને લવિષ્યત્.^૧ ગયો વખત તે ભૂતકાળ, ચાલુ વખત તે વર્તમાનકાળ, અને આવતો વખત તે લવિષ્યકાળ. કાળના નાનામાં નાના ભાગને સમય કહે છે. એક વિપળમાં અનંત સમય વહી જાય છે. સાઠ વિપળનું પળ, સાઠ પળની ઘડી, એ ઘડીનું મુહૂર્ત્ત, ત્રીશ મુહૂર્ત્તનો અહોરાત્ર કે રાતદિવસ, પંદર દિવસનો પક્ષ કે પખવાડીઉં, એ પખવાડીયાનો માસ, એ માસની ઋતુ, અને બાર માસનું વર્ષ ગણાય છે.^૨

પરીક્ષા પાઠ ૧૬.

આકાશ એટલે શું ?

તેના નાનામાં નાના ભાગને શું કહે છે ?

દિશા કેને કહે છે ?

તે કેટલી છે ?

આકાશ કે દિશાને અંગ છે કે નહિ ?

કાળ એ કેવી વસ્તુ છે ?

તે કેવો છે ?

કાળના ત્રણ વિભાગ કયા ?

કાળના નાનામાં નાના ભાગને શું કહે છે ?

એક વિપળમાં કેટલો સમય જાય ?

૧ અતીત-ભૂત; અનાગત, લવિષ્ય, અને વર્તમાનકાળ. એમ ત્રણ કાળના વિભાગ પાડવામાં આવ્યા. ૨ વર્ષ પછીની કાળની ગણતરી કઠિણ હોવાથી ઉપના પુસ્તકમાં આપવામાં આવશે.

પાઠ ૧૭ જગત્ ભાગ ૩ જે.

હવે ધર્મ અને અધર્મ નામના અરૂપી અણુવ પદાર્થની વાત કહીશું. ધર્મ અને અધર્મ શબ્દ અહીં સામાન્ય અર્થમાં નહિ, પણ વિશેષ અર્થે લાગુ પાડયા છે. ધર્મ શબ્દનો વિશેષ અર્થ અહીં એમ કરવો કે જે પદાર્થ અણુવ અને પુદ્ગલને ગતિમાં ચાલુ રહેવામાં મદદગાર હોય તે; અને તેમને સ્થિતિમાં રહેવાને મદદગાર તે અધર્મ. જેમ માછલામાં તરવાની શક્તિ છે પણ પાણી વિના તરી શકે નહિ. તેમ અણુવ-પુદ્ગલમાં શક્તિ હોય તથાપિ ધર્માસ્તિકાયની મદદ વિના ગતિ કરી શકે નહિ. તેમજ અધર્માસ્તિકાય વિના સ્થર રહી શકે નહી.^૧

આ રીતે જગતમાં એકંદર છ પદાર્થ રહેલા છે :-અણુવ પુદ્ગલ, આકાશ, કાળ, ધર્મ અને અધર્મ, આ છ પદાર્થને પદ્દ્રવ્ય^૨ કહેવામાં આવે છે. ૫૩ એટલે છ અને દ્રવ્ય એટલે પદાર્થ.

આ છ દ્રવ્ય જેટલા ભાગમાં સઘળા સાથે મળીને રહે છે, તેટલા ભાગને લોક કહે છે. અને તે સિવાયના બાકીના બાકી આકાશને અલોક કહે છે. લોકની હદ છે, પણ અલોકની કશી હદજ નથી. લોક તેજ જગત છે. તેના ત્રણ વિભાગ પડેલા છે :-ઉર્ધ્વલોક, અધોલોક અને તિર્યંકલોક-અથવા સ્વર્ગ; મર્ત્ય અને પાતાળ આનેજ ત્રિલોક-ત્રિલોકી-ત્રિજગત-ત્રિભુવન વગેરે નામ અપાય છે.

૧ આ બે પદાર્થ સંબંધી વધુ ખુલાસાવાર સમજણ ઉપરનું પુસ્તકમાં આપવામાં આવશે. ૨ Six Substances.

ઉર્ધ્વલે ક્રમાં દેવતા રહે છે; તિર્યંક લોકમાં આપણે રહીએ છીએ, અને અધોલોકમાં નરકના જીવ રહે છે. ટુંકમાં તપાસતાં આપણે મધ્ય સ્થિતિમાં છીએ. જો આ સ્થિતિમાં આપણે સારા વિચાર અને સારાં કામ કરીએ તો ઉપરની સ્થિતિમાં ચડીએ, અને જો ભુંડા વિચાર અને ભુંડાં કામ કરીશું તો નીચેની સ્થિતિમાં પડશું.

પરીક્ષા પાઠ ૧૭.

ધર્મ અને અધર્મ એવા બે પદાર્થ કોને કહેવામાં આવે છે ?
જગતમાં એકંદર કેટલા પદાર્થ છે, તે ગણાવો.
છ પદાર્થને શું કહેવામાં આવે છે ?
લોક કોને કહે છે ?
અલોક તે શું ?
અલોક કેવો છે !
લોકના મુખ્ય કેટલા વિભાગ છે !
આપણે કયા લોકમાં અને કઈ સ્થિતિમાં છીએ !

પાઠ ૧૮ પૂણ્ય-પાપ-ભાગ ૧ લો.

શુભકર્મ બાંધવાનો હેતુ તે પુણ્ય છે, અશુભકર્મ બાંધવાનો હેતુ તે પાપ છે,

પુણ્યથી ઉર્ધ્વગતિ પમાય છે, પાપથી અધોગતિ પમાય છે, પુણ્ય આદેય એટલે ગૃહસ્થને કરવા લાયક છે, પાપ હેય

એટલે સર્વને છેડવા લાયક છે.

પુણ્ય નવ પ્રકારે અંધાય છે:-સુપાત્રને અન્ન આપવાથી, પાણી આપવાથી, સ્થાન આપવાથી, શય્યા આપવાથી. વસ્ત્ર આપવાથી. સારું મન^૧ રાખવાથી, સારાં વચન બોલવાથી, સારી સેવા ચાકરી કરવાથી, અને નમસ્કાર કરવાથી, આમ નવ પ્રકારે પુણ્ય અંધાય છે,

પુણ્ય કરવાથી આવતા ભવમાં દેવતા થવાય છે, અથવા મનુષ્યપણું મળે છે, અથવા કંઈ નહિં તો સુખી હાલતવાળું તિર્થંચપણું પ્રાપ્ત થાય છે, પુણ્યથી ઉત્તમ કુળ, પુણ્યે દ્રિય-પણું, ઉત્તમ શરીર, પૂર્ણ અંગોપાંગ, મજબુત અંધો, સુંદરરૂપ, નિરોગતા, મધ્યમકદ. બળવાનપણું, પ્રતાપ, કાંતિ, સારી ગતિ, સારો સ્વર, ચાતુર્ય, મજબુતી ઉત્તમતા, લોકપ્રિયતા, તથા યશ મળતા રહે છે. પુણ્યથી ભવાંતરમાં સારા વર્ણુ-ગંધ-રસ-સ્પર્શનાં સુખ મળે છે. એટલુંજ નહિ, પણ મહાન પુણ્ય કરવાથી તીર્થંકરપદ પણ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે

પુણ્યના બે વિભાગ છે:-પુણ્યાનુબંધિપુણ્ય અને પાપાનુ-બંધિપુણ્ય જે પુણ્યના ફળ ભોગવતાં પાછું નવું પૂણ્ય અંધાતું રહે તે પુણ્યને પુણ્યાનુબંધિપુણ્ય કહે છે. અને જે પુણ્યના ફળ ભોગવતાં વચ્ચે નવ નવાં પાપના અંધ કરવામાં આવે તેને પાપાનુબંધિપુણ્ય કહે છે. પુણ્યાનુબંધિપુણ્ય આપણને ઉંચીથી ઉંચી સ્થિતિપર લઈ જાય છે, ત્યારે પાપાનુબંધિપૂણ્ય આખરે અધમ સ્થિતિપર લઈ જાય છે.

૧ સારા પરિણામ-વિચાર-ભાવ રાખવાથી.

વિવેક પુર્વક પુણ્ય કરવાથી પુણ્યાનુભંધિ પુણ્ય અંધાય છે, અને વિવેકરહિત પુણ્ય કરવાથી પાપાનુભંધિપુણ્ય અંધાય છે.

પરીક્ષા પાઠ ૧૮

પૂણ્ય કોને કહે છે ?
 પાપ કોને કહે છે ?
 પૂણ્ય કેટલા પ્રકારે અંધાય છે ?
 પૂણ્ય કરવાથી શું થાય છે ?
 પૂણ્યના બે વિભાગ કયા છે ?
 પુણ્યાનુભંધીપુણ્ય કેમ અંધાય ?
 પાપાનુભંધિપુણ્ય કેમ અંધાય ?

પાઠ ૧૯ પુણ્ય-પાપ. ભાગ ૨ જો

પાપ અઠાર પ્રકારે અંધાય છે. તે અઠાર પ્રકારને અઠાર પાપસ્થાનક કહેવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે.

પ્રાણાતિપાત	—	હિંસા	રાગ	--	પ્રીતિ
મૃષાવાદ	—	જૂઠ	દ્વેષ	--	વૈર.
અદત્તાદાન	—	ચોરી	કલહ	—	કળ્યા
મૈથુન	—	વ્યભિચાર	અભ્યાખાન	—	આળ

પરિગ્રહ	—	મમતા	પૈશુન્ય	—	ચાડી
કેધ	—	ગુસ્સો	રત્યરેતિ ^૧	—	ઉચ્ચાટ
માન	—	અહંકાર	પરપરિવાદ	—	નિંદા
માયા	—	કપટ	માયામૃષાવાદ	—	કુડકપટ
લોભ	—	તૃષ્ણા	મિથ્યાત્વ	—	ખોટીશ્રદ્ધા

પાપકર્મ કરવાથી આવતા ભવે નારકી અથવા તિર્યંચની ગતિમાં જવું પડે છે, અને મનુષ્યપણું મળતાં પણ હીન કુલ હીન શરીર, દુઃખદરદ, દુર્ભાગ્ય વગેરે પ્રાપ્ત થાય છે. માટે અઠાર પાપકસ્થાનકથી જેમ અને તેમ દૂર રહેવામાં સાર છે.

પરીક્ષા પાઠ ૧૯

પાપ કેટલા પ્રકારે બંધાય છે ?
 તે પ્રકારોને શું કહેવાય છે ?
 પાપ કરવાથી શું થાય છે ?

પાઠ ૨૦ આશ્રવ-સંવર. ભાગ ૧ લો.

આશ્રવ એટલે આવવાનાં ગરનાળાં. સંવર એટલે ઢાંકણ
 આ ઉપરથી જૈન ધર્મમાં જે કર્મ ઉપાર્જન કરવાનાં કારણ

૧ ખુશી-દિલગીરી.

છે તેમને આશ્રવ કહેવામાં આવ્યાં છે, અને જે કર્મને અંદર આવતાં અટકાવવાનાં કારણ છે તેમને સંવરરૂપે ગણ્યાં છે. આશ્રવથી કર્મ બંધાય છે. અને સંવરથી કર્મબંધ થતો અટકે છે. જેમ તળાવમાં ગરનાળાંવડે પાણી ભરાય છે, અને તેમનાં કમાડબંધ કરી દીધાં હોય તો પાણી ભરાતું અટકે છે, તેમ અહીં જીવને તળાવરૂપે માનતાં તેમાં આશ્રવોથી કર્મરૂપ પાણી ભરાય છે, અને સંવરોથી તે ભરાતાં અટકે છે.

આશ્રવ એ પાપનો હેતુ છે. સંવર એ ધર્મ છે. પુણ્ય અને સંવરમાં જરા તફાવત છે, તે એ કે પુણ્યથી શુભકર્મ બંધાય છે, પણ સંવરથી તો જીવના કર્મનો ક્ષય થાય છે, અને નવાં કર્મ બંધાતાં નથી. તેથીજ પુણ્ય અને ધર્મને જૈનમાં બુદ્ધ ગણવામાં આવે છે.

સામાન્યપણે, હિંસા, અસત્ય, ચોરી મૈથુન, અને પરિગ્રહ એ પાંચ આશ્રવ છે, અને તેથી વિપરીત અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ એ પાંચ સંવર કહેલાં છે; તો પણ અહીં તેમની વિશેષપણે ઓળખાણ આપવાના હેતુથી તેમનું વિશેષ વિવેચન કરીએ તો આશ્રવના બેતાલીશ પ્રકાર અને સંવરના સતાવન પ્રકાર છે.

પરીક્ષા પાઠ ૨૦.

આશ્રવ એટલે શું ?
સંવર એટલે શું ?

જૈનમાં આશ્રવ-સંવર કેને કહેવામાં આવે છે ?
 આશ્રવ કેનો હેતુ છે ?
 સંવર શું છે ?
 પૂણ્ય અને સંવરમાં શો ફેર છે ?
 પૂણ્ય અને ધર્મને જૈનમાં જુદા કેમ ગણ્યા છે ?
 પાંચ આશ્રવ કયા ?
 પાંચ સંવર કયા ?
 આશ્રવના એકંદર કેટલા પ્રકાર ?
 સંવરના કેટલા પ્રકાર છે ?

પાઠ ૨૧ આશ્રવના ૪૨ ભેદ. ભાગ ૨.

પાંચ ઇન્દ્રિયો :- (શ્રોત્ર, ચક્ષુ, વ્રાણુ, રસના, સ્પર્શ.)

ચાર કષાયો :- ક્રોધ, માન, માયા, લોભ.

પાંચ અમત :- (પ્રાણુતિપાત, સૂષાવાહ; અહત્તાહાન-મૈથુન, પરિગ્રહ,

ત્રણ યોગ :- મન, વચન અને શરીર.

પચ્ચીશ ક્રિયા :- (ક્રિયાસંબંધી વધુ વિવેચન ઉપરનાં પુસ્તકમાં આવશે.)

આ રીતે કર્મને ઉપાર્જન કરવાના ૪૨ આશ્રવ છે.

પરીક્ષા પાઠ ૨૧.

પાંચ ઈંદ્રિયો કઈ ?
 ચાર કષાય કયા ?
 પાંચ અવ્રત કયાં ?
 ત્રણ યોગ કયા ?
 ક્રિયા કેટલી છે ?
 કર્મ ઉપાર્જનના હેતુ કેટલા છે ?

પાઠ ૨૨. સંવરના પૃથ ભેદ ભાગ. ૩ જો.

પાંચ સમિતિ, સમિતિ એટલે સમ્યક્^૧ પ્રવૃત્તિ. તે પાંચ પ્રકારે છે :- ઈર્ષ્યા સમિતિ (ફરવાહરવામાં સંભાળ) ભાષા સમિતિ (બોલવામાં સંભાળ), એષણા સમિતિ (આહાર શોધી લાવવામાં સંભાળ), આદાન નિક્ષેપણુસમિતિ (લેવા દેવામાં સંભાળ) પરિસ્થાપનિકા સમિતિ (પરઠવવા-છાંડવામાં સંભાળ.

ત્રણ ગુપ્તિ, ગુપ્તિ એટલે નિગ્રહ અથવા સંયમ. તે ત્રણ પ્રકારે છે. મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ મળીને આઠ પ્રવચન માતા કહેવાય છે,

બાવીસ પ્રકારના પરીષહ સહન. પરીષહ એટલે સંકટો. ભૂખ, તરસ, ટાઢ, તાપ, વગેરે બાવીશ પ્રકારનાં સંકટો છે તેમને શાંતિથી સહન કરવાં તે પરીષહ સહન.^૨

૧ ઠી રીતે. ૨ પરીષહની વિગત ઉપરનાં પુસ્તકમાં આવશે

દશ પ્રકારનો યતિધર્મ:-ક્ષાંતિ, માર્હવ,^૩ આર્જવ,^૨ મુ-
કિત,^૪ તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ, આકિંચન્ય^૫ અને અહ્યચર્ય^૬.

બાર ભાવના:-સંસાર અનિત્ય છે, કોઈ કોઈને બચા-
વનાર નથી, સંસાર દુઃખમય છે. એકલા જવું છે, ધર્મ સિવાય
બધું પર છે, શરીર અશુચિ છે, આશ્રવ છોડવા જોઈએ, સંવર
રાખવા જોઈએ, કર્મ તોડવાં જોઈએ. લોક નિત્યાનિત્ય છે, અને
સમ્યક્ત્વતા દુર્લભ છે. એમ બાર પ્રકારે ચિંતવવું તે બાર
ભાવના.

પાંચ પ્રકારનું ચરિત્ર.^૬ આ રીતે સતાવન સંવર છે.

પરીક્ષા પાઠ ૨૨.

પાંચ સમિતિ કઈ ?

ત્રણ ગુપ્તિ કઈ ?

પરીષદ એટલે શું ?

દશ પ્રકારનો યતિધર્મ કહી બતાવો.

બાર ભાવનાનું સ્વરૂપ કહો.

ચરિત્ર કેટલા પ્રકારના છે ?

૧ ક્ષમા. ૨ નમ્રતા. ૩ સરળતા. ૪ નિર્લોભતા. ૫ નિઃપરિ-
ગ્રહતા. ૬ એનું સ્વરૂપ ઉપરના પુસ્તકમાં કહીશું.

પાઠ ૨૩. અંધ-નિર્જરા-મોક્ષ ભાગ ૧ લો. અંધ.

કર્મને આંધવાં તે અંધ. અંધ ચાર પ્રકારે કરાય છે :—
જેમ લાડવો આંધતાં તેમાં જે ચીજો (વસ્તુ) વાપરીયે તે તેને પ્રકૃતિઅંધ છે. તે જેટલી મુદત સુધી તેવોને તેવોજ રહે તે સ્થિતિઅંધ તેનો જે સ્વાદ અંધાય તે રસઅંધ. અને તેનું જે નાનું મોટું કદ અંધાય તે પ્રદેશ અંધ કહેવાય. તેમ અહીં કર્મનો અંધ પણ પ્રકૃતિ, સ્થિતિ રસ, તથા પ્રદેશ એમ ચાર પ્રકારે થાય છે, કર્મના આઠ પ્રકાર છે તે તેનો પ્રકૃતિ અંધ જાણવો. તેથી કર્મના આઠ પ્રકાર છે તે તેના સ્વભાવરૂપ હોવાથી મૂળપ્રકૃતિ ગણાય છે.

બીજો સ્થિતિઅંધ તે કોઈક પ્રકૃતિ ટુંકી મુદતે થાય અને કોઈક બહુજ લાંબા વખત સુધી ટકે છે તે સ્થિતિઅંધ.

ચોથો પ્રદેશઅંધ તે મંદપણે વર્તી કર્મ આંધતાં અલ્પ પ્રદેશી એટલે પાતળા કર્મ અંધાય, અને ઉત્કટયોગે વર્તી કર્મ આંધતાં બહુ પ્રદેશિક સ્થુલકર્મ અંધાય તે પ્રદેશઅંધ.

પરીક્ષા પાઠ ૨૩.

અંધ એટલે શું ?

અંધ કેટલા પ્રકારે કરાય છે ?

પ્રકૃતિ અંધ તે શું ?

કર્મની મૂળ કૃતિ કેટલી છે ?

સ્થિતિ બંધ તે શું ?
 રસબંધ તે શું ?
 પ્રદેશબંધ તે શું ?

પાઠ ૨૪ બંધ-નિર્જરા મોક્ષ ભાગ ૨ જે નિર્જરા.

બાંધેલાં કર્મોને ક્ષય કરવાં તે નિર્જરા. નિર્જરા જે પ્રકારે છે. સકામ નિર્જરા અને અકામ નિર્જરા. ઇચ્છાપૂર્વક કષ્ટ સહનથી સકામ નિર્જરા થાય છે, અને ઇચ્છાવગરની તિર્યચોની માફક કષ્ટ સહાથી અકામ નિર્જરા થાય છે.

કર્મની નિર્જરાનો મુખ્ય હેતુ તપ છે, તેના બાર પ્રકાર છે. તે આ પ્રમાણે—

આબ્યંતર અથવા આંતરિક તપ છ પ્રકારે છે:—

પ્રાયશ્ચિત.

વિનય.

વૈયાવૃત્ય (દેવગુરૂની સેવા પુજા) તથા માંદાની ચાકરી-
 રવાંધ્યાય—શાસ્ત્રપઠન.

ધ્યાન—એક ચિત્ત.

કાથોત્સર્ગ—સમાધિમાં રહી કાયાને વોસરાવી દેવી તે.

બાહ્ય—(અથવા બાહરમાં દેખાતું) તપ છ પ્રકારે છે.

અનસન—(ઉપવાસ વગેરે.)

ઉનાદરી—(ઓછું ખાવું તે.)

વૃત્તિસંક્ષેપ (અમુક ચીજો ખાવી તે.)

રસત્યાગ—(દૂધ, ઘી, કે ગોળ વગેરે નહિ ખાવા તે.)

કાયકલેશ—(શરીરને તપાવી તસ્તી આપવી તે.)

સંલીનતા—(એક ઠેકાણે રક્ષાને માટે સંકોચાઈ બેસી રહેવું તે.)

આ બાર પ્રકારનાં તપથી, બાંધેલાં કર્મ તૂટે છે. છતાં તેમાં પણ જ્ઞાનપૂર્વક તપ કરવાથી વધુ કર્મ બપે છે. જે માટે કહેવામાં આવે છે કે--

જં અન્નાણિ કમ્મં—સ્વવેઈં बहुयारि वासहि कोडिहिं
तं नाणी तिहिं गुत्तो—स्ववેईं ऊसास मित्तेणं

અર્થ:—અજ્ઞાની જન કોડો વર્ષ તપ કરી જે કર્મ બપાવે છે, તે કર્મને જ્ઞાની જન, મન, વચન, કાયને વશ રાખી એક શ્વાસ લેવાની સાથે બપાવે છે. માટે કર્મની નિર્જરા કરવા સાડ પશ્ચાતાપ, ત્રિનય, સ્વાધ્યાય, જ્ઞાન અને ધ્યાન, કાર્યોત્સર્ગ એ નામના અભ્યંતર તપ ઉત્તમ સાધન છે, અને અભ્યંતર તપ પૂર્વક બાહ્ય તપ હોય તો તેથી બહુજ ઉતાવળે કર્મક્ષય થાય છે.

એટલા માટેજ સાધુનું નામ ક્ષમાશ્રવણ એટલે કે ક્ષમા પૂર્વક તપ કરનાર એવું પડે છે.

પરીક્ષા પાઠ ૨૪

નિર્જરા તે શું ? તેના બે પ્રકાર કયા ?
 સકામ નિર્જરા કેમ થાય ? અકામ નિર્જરા કેમ થાય છે ?
 નિર્જરાનો મુખ્ય હેતુ કયો ? આભ્યંતર તપ કયું ?
 આભ્યંતર એટલે શું ? સ્વાધ્યાય એટલે શું ?
 વૈયાવૃત્ય એટલે શું ? કાયોત્સર્ગ એટલે શું !
 બાહ્યતપ કયું ! બાહ્ય એટલે શું !
 અનશન ઉનોદરી વગેરે છ શબ્દનો અર્થ કહો.
 વધુ કર્મ કેમ તૂટે ? તે માટેની ગાથા બોલો.
 નિજરા માટે ઉત્તમ સાધનો કયાં ?
 ક્ષમાશ્રમણ એવું કોનું નામ છે ? તેનો અર્થ શો !

પાઠ ૨૫ બંધ-નિર્જરા-મોક્ષ ભાગ ૩ બે મોક્ષ.

પૂર્વે બાંધેલાં ઘનઘાતિ કર્મોની જ્ઞાન, ધ્યાન, અને ચારિ-
 ત્રથી (તપશ્ચર્યાદિથી) નિર્જરા કરી તેમનો નાશ કરતાં આત્માને
 કેવળજ્ઞાન-પરિપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રગટે છે. તેના યોગે આત્મા દેહધારી
 છતાં સર્વજ્ઞ—પરમેશ્વર થઈ રહે છે. બાહ્ય અઘાતિકર્મ રૂપે-
 રહેલાં બાકીનાં ચાર કર્મોને તેમની સ્થિતિ પ્રમાણે ભોગવી
 લીધાથી તેમનો ક્ષય થતાં આત્મા મોક્ષ પામે છે.

મોક્ષ અથવા મુક્તિ એટલે છુટકારો. જીવ અનાદિકાળથી
 કર્મોવડે સંસારરૂપી કેદમાં બંધાયેલો છે, તેને તેનાથી છુટકારો
 મેળવે છે, ત્યારે તેને મોક્ષ મળ્યો ગણાય છે.

મુક્તિ-સિદ્ધ-નિર્વાણ-નિવૃત્તિ-શિવ-પરમપદ. આ બધાં મોક્ષનાં નામ છે. મોક્ષપામેલો આત્મા મુક્ત—સિદ્ધ કે નિવૃત્ત કહેવાય છે,

મોક્ષ એ પંચમગતિ છે એ ગતિ પામતો જીવ પોતાના પૂર્ણ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થાય છે. અને સમગ્ર કર્મથી મૂકાઈ સ્વ-તાંત્ર થવાથી પરમસુખ પામે છે.

સૌથી નીચેની સ્થિતિ તે નિગોદ છે, તેમ સૌથી ઉંચી સ્થિતિ તે મુક્તિ છે.

ત્યાં સિદ્ધના જીવોને સ્થુલ કે સૂક્ષ્મ કોઈ જાતનું શરીર નથી હોતું,

મોક્ષ પામવાનું બીજ સમતા છે. સમતા એટલે સમભાવ-તેથીજ કહેવાય કે:—

સેયંબરો વ આસંબરો વ બુદ્ધો વ અહવ અન્નો વા

સમભાવ ભાવિ યપ્પા લહેઈ મુક્કલં ન સંદેહો.

અર્થ—શ્વેતાંબર અને દ્વિગંબર એવા જૈનના બે પક્ષ છે, તેમાંના ગમે તે પક્ષનો હોય, અથવા બૌદ્ધ હોય, વા અન્ય કોઈ પણ હોય, તથાપિ તે, સર્વ જીવ-અજીવપર સમભાવથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરે તો તે મોક્ષ મેળવે છે એમાં સંદેહ નથી.

મુક્તિ મેળવવાનો અધિકાર ફક્ત મનુષ્યનેજ છે. મનુષ્ય જાતિમાં પુરૂષ કે સ્ત્રીને બંને મુક્તિનાં અધિકારી છે. તેમજ

૧ શ્રી રત્નશેખર સુરીકૃત. ૨ સ્ત્રીને મુક્તિ દ્વિગંબર ભાષ્યો માનતા નથી.

મુકિતના માટે અમુક વેષવાળો હોય તેજ અધિકારી થાય એવું પણ કાંઈ નથી, ગમે તો જૈન સાધુનો વેશ રાખનાર હોય, ગમે તો અન્ય મતનો વેશ રાખનાર હોય, અથવા ગમે તો ગૃહસ્થનો વેશ રાખનાર હોય, છતાં જે પવિત્ર ધ્યાનથી કર્મને તોડી નાખે તે તેજ વેશે મુકિત પામે છે.

જૈન સાધુના વેશે મુકિત પામનાર તે સ્વલિંગસિદ્ધ ગણાય છે-અન્યમતના વેશે મુકિત પામનાર તે અન્યલિંગસિદ્ધ ગણાય છે અને ગૃહસ્થના વેશે મુકિત પામનાર તે ગૃહસ્થલિંગસિદ્ધ ગણાય છે.

મોક્ષ એ એથો પુરૂષાર્થ છે. મોક્ષનું બીજ સમ્યક્ત્વ છે. મોક્ષનો માર્ગ તે સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન અને સમ્યક્ચારિત્ર છે. મોક્ષ માટે જ્ઞાન અને ક્રિયા એ બેની જરૂર છે. ધ્યાન એ મોક્ષનું આવશ્યક કારણ છે.

પરમ સુખ મોક્ષમાં છે માટે મોક્ષ માટેજ ધર્મની પ્રવૃત્તિ કરાય છે. મોક્ષ પ્રાપ્ત થતાં પુણ્ય-પાપ, ધર્મ-અધર્મની પ્રવૃત્તિ અંધ પડે છે. અને પૂર્ણ નિવૃત્તિ પૂર્ણ આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે.

પરીક્ષા પાઠ ૨૫.

કેવળ જ્ઞાન એટલે શું ?	તે કેમ પ્રગટે ?
તેનાથી આત્મા કેવો થાય છે ?	મોક્ષ ક્યારે પામે ?
મોક્ષ એટલે શું ?	મોક્ષનાં બીજાં ક્યાં નામ છે ?
મોક્ષ પામનારને શું કહે છે ?	પાંચમી ગતિ કઈ ?

સૌથી નીચી સ્થિતિ અને સૌથી
 ઉંચી સ્થિતિ કઈ ? મોક્ષ પામવાનું ખીજ કયું છે ?
 સમતા એટલે શું ? તેની ગાથા બોલી અર્થ કરો.
 મુક્તિનો અધિકાર કોને છે ? સ્ત્રી મુક્તિ પામે કે કેમ ?
 અમુક વેષ ધારણ કરવાથીજ મુક્તિ મળે છે કે કેમ ?
 સ્વલિંગસિદ્ધ કોને કહે છે ?
 અન્યલિંગસિદ્ધ કોને કહે છે ?
 ગૃહસ્થલિંગસિદ્ધ કોને કહે છે ?
 મોક્ષમાં પુણ્ય પાપ કે ધર્મ અધર્મની પ્રવૃત્તિ છે કે નહિ ?
 મોક્ષમાં શું પ્રાપ્ત થાય છે ?

ખંડ ૨-આચાર.

પાઠ ૨૬ સમ્યક્ત્વ..

સમ્યક્ એટલે ઘરોઘર કે યથાર્થ. સમ્યક્ત્વ એટલે ઘરો-
 ઘરપણું કે યથાર્થતા. આ ઉપરથી જૈનમાં સાચા પદાર્થની
 શ્રદ્ધા કરવી તેને સમ્યક્ત્વ કહેવામાં આવે છે, અને ખોટા પ-
 દાર્થની શ્રદ્ધા રાખવી તેને મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે,
 ટુંકામાં કહીએ તો સાચી માન્યતા તે સમ્યક્ત્વ છે અને ખોટી
 માન્યતા તે મિથ્યાત્વ છે.

સમ્યક્ત્વનું ખીજું નામ સમ્યક્દર્શન છે. સમ્યક્દર્શન

એટલે યથાર્થ અવલોકન. સમ્યકદર્શન થવા માટે સમ્યકદ્રષ્ટિ એટલે ખરી નજરની જરૂર છે. તેથી ખરી નજરવાળા પુરૂષને સમ્યકદ્રષ્ટિ પુરૂષરૂપે ઓળખવામાં આવે છે.

સમ્યકદ્રષ્ટિ એટલે સમી નજરવાળો પુરૂષ. એવો પુરૂષ ખરી બાબતોને ઓળખી તેની શ્રદ્ધા કરે છે. અને ખરી શ્રદ્ધા રાખીને ઉચ્ચ સ્થિતિપર ચઢે છે.

ખરી નજર રાખી તપાસતાં માલમ પડે છે કે જે રાગ-દ્વેષ રહિત હોય, -પવિત્ર હોય તે ખરા દેવ છે. જે નિઃસ્વાર્થી હોય, -મમતારહિત રહેતા હોય તેજ ખરા ગુરૂ છે, અને જે સર્વ પ્રાણિયો તરફ દયાભાવ રખાવે તેજ ખરો ધર્મ છે. આ ઉપરથી દેવ, ગુરૂ અને ધર્મની ઓળખાણ કરીને તેમને માનવા એ સમ્યકત્વ છે.

સમ્યકત્વ એ ધર્મનો મૂળ પાયો ગણાય છે. સમ્યકત્વ પ્રાપ્ત થાય ત્યારેજ તે પ્રાણિ માર્ગે ગણાય છે,

સમ્યકત્વ પ્રગટાવવા માટે સમ્યકજ્ઞાન થયા સિવાય સત્ય શું છે અને અસત્ય શું છે તેની ખબર પડતી નથી. અને તેમ થાય ત્યાંસુધી ચોકખું સમ્યકત્વ પ્રાપ્ત થતું નથી.

પરીક્ષા પાઠ રફ

સમ્યકત્વ શબ્દનો શો અર્થ છે ?

સમ્યકત્વ એટલે શું તે ટુંકામાં કહો.

સમ્યક્તત્વનું ખીજું નામ શું ?
 સમ્યક્ત્વ દર્શન માટે શાની જરૂર છે ?
 સમ્યક્દ્રષ્ટિ કેને કહેવાય ?
 ખરા દેવગુરૂ-અને ધર્મ કયા ?
 સમ્યક્ત્વ કેમ પ્રગટે ?

પાઠ ૨૭. સમ્યક્ત્વ-ચાલુ.

સમ્યક્ત્વ પામવું એ સંસારને પાર પામવા ખરે-ખર છે. સમ્યક્ત્વવાન જીવને રાગદ્વેષની મજબુત ગાંઠ વળેલી રહેતી નથી. કેમકે તે જ્યારે રાગદ્વેષની ગ્રંથી (ગાંઠ) તોડે છે ત્યારેજ સમ્યક્ત્વ પામે છે. અતિ આકરા કષાય જ્યારે કંઈક ધીમા પડે કે ધીમા પાડવામાં આવે, ત્યારેજ જીવને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે.

સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા સિવાય કોઈને મોક્ષ મળતું નથી. જેમનું હૃદય સમતાવાણું હોય છે, તેને ધર્મ ઉપર ભારે પ્રીતિ હોય છે, અને સંસારની મોજમજામાં (વૈરાગ્ય) અંદરથી ઓછી પ્રીતિ હોય છે. તેને દુઃખીજન જોઈ અનુકંપા આવે છે અને તેનો “ આત્માઅમર છે અને કર્યાકર્મ ભોગવાય છે” આ બે વાતની તેને પાકકી ખાતરી હોય છે.

સમ્યક્ત્વ એ કંઈ ક્રિયા નથી, પણ ચિત્તની પવિત્રતા છે, તેથી કરીને દેવતાઓ પણ સમ્યક્ત્વ પાળી શકે છે.

ટુંકામાં સાર એ છે કે ખરૂં જ્ઞાન અને ખરી શ્રદ્ધા તે

સમ્યક્ત્વ છે અને તે પ્રમાણે આચરણ કરવું તે ચારિત્ર છે,

સમ્યક્ત્વ એ જ્ઞાન છે, ચારિત્ર એ ક્રિયા છે. સમ્યક્ત્વ એ પહેલું કર્તવ્ય છે અને ચારિત્ર એ તેના પછીનું કર્તવ્ય છે.

સમ્યક્ત્વને જૈનમાં હમણા સમક્રિયા કહે છે અને તેના પાળનારને સમક્રિયા કહે છે. સમ્યક્ત્વવાન જીવ, દેવ અને ગુરુ-માં અને ધર્મ તરફ ભક્તિ રાખનાર હોય છે.

પરીક્ષા પાઠ ૨૭.

સમ્યક્ત્વ ક્યારે પ્રાપ્ત થાય છે ?

સમ્યક્ત્વ પામ્યા વિના મોક્ષે જઈ શકાય કે નહિં ?

સમ્યક્ત્વવાનનું હૃદય કેવું હોય છે ?

ચારિત્ર એટલે શું ?

સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રમાં પહેલું કોને કરવું ?

સમ્યક્ત્વ પાળનારને હાલ શું કહે છે ?

પાઠ ૨૮. ધર્મ.

ધર્મ એટલે ધરનાર. નીચે પડતાને ધરી રાખી ઉચ્ચપદે લઈ જાય તે ધર્મ. ધર્મના બે પ્રકાર છે:—સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર. સમ્યક્ત્વરૂપ ધર્મમાં જ્ઞાન અને ભક્તિ હોવાની જરૂર છે તેમ ચારિત્ર ધર્મમાં વૈરાગ્ય હોવાની જરૂર છે.

જ્ઞાન, ભકિત અને વૈરાગ્ય એ જૈનમાં રત્નત્રયરૂપે મનાયેલા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રનાજ નામાંતર^૧ છે, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણે રત્નસમાન છે, તેથી તેમને રત્નત્રયી તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

જ્ઞાન અને દર્શન એ સમ્યક્ત્વ ધર્મ છે. ચરિત્ર એ ચારિત્રધર્મ છે. સમ્યક્ત્વ ધર્મનું ચાલુ નામ શ્રુત ધર્મ છે શ્રુત ધર્મમાં શ્રુત એટલે શાસ્ત્ર સાંભળવું તેની મુખ્યતા છે. ચારિત્ર ધર્મમાં વિરતિની મુખ્યતા છે. વિરતિ એટલે ત્યાગ.

ધર્મના બે ભાગ હોવાથી તેને પાળનારના પણ બે વિભાગ છે:—વિરતિ અને અવિરતી—એટલે ત્યાગી અને ભોગી. સમ્યક્દ્રષ્ટિ થાય ત્યાંસુધી અવિરતિ ગણાય છે, સમ્યક્દ્રષ્ટિને માત્ર ધર્મની શ્રદ્ધા હોય છે—પણ કંઈ ત્યાગ બુદ્ધિ નથી હોતી, તેથી તે અવિરત ગણાય છે, વિરત-એટલે ત્યાગી તેના બે પ્રકાર છે. દેશવિરતિ અથવા દેશ ત્યાગી, અને સર્વવિરતિ અથવા સર્વ ત્યાગી દેશવિરત તે નાનાંવ્રત લેનાર શ્રાવક, અને સર્વ વિરત તે મોટાં વ્રત લેનાર સાધુ. દેશવિરતના ચારિત્રને દેશવિરતિ કહે છે અને સર્વ વિરતના ચારિત્રને સર્વવિરતિ કહે છે.

પરીક્ષા પાઠ રત

ધર્મ એટલે શું ?

ધર્મના કેટલા પ્રકાર છે ?

બીજાં નામ.

સમ્યક્ત્વરૂપ ધર્મમાં શેની જરૂર છે ?
 ચારિત્રમાં શેની જરૂર છે ?
 રત્નત્રય કેને કહે છે ?
 જૈનધર્મ એટલે શું ?
 જૈનધર્મ અને ચારિત્ર ધર્મમાં શો તફાવત છે ?
 વિરતી એટલે ?
 સમ્યક્દ્રષ્ટિ વિરતી ગણાય કે અવિરતી ?
 વિરતીના કેટલા ભેદ છે ?
 દેશવિરતિ કેાણુ ?
 સર્વાવિરતિ કેાણુ ?

પાઠ ૨૯ જ્ઞાન સંબંધી આચાર.

ગમે તેવાં મોટાં રમણિય મંદિર, માળીયાં હોય, તેમાં
 ગમે તેવાં રાચરચિલાં હોય, અને તેમાં ગમે તેવા મોટા પુરૂષો
 રહેતા હોય, પરંતુ જો તેમાં દીવા ન હોય તો સઘળું અંધારું
 અને જ્યાં સઘળું અંધારું ત્યાં ઘણું ઉપયોગી હોવા છતાં તે
 પણ નકામું. તેમ આ સંસાર ગમે તેવો હોય, તેમાં મનુષ્ય
 ભવ ગમે તેવો રૂઠો ગણાતો હોય, તેમાં જૈનકુળ ગમે તેવું
 ઉંચી પદવી ભોગવતું હોય, છતાં જ્ઞાનરૂપી દીવો ન હોય તો
 અંધારું. માટે સંસારમાં અજવાળું તો જ્ઞાનજ છે.

હવે ઉપર કહ્યું એવાં જ્ઞાનનાં સાધનો ઘણાં છે, પરંતુ
 તેમાં જો સાધનો તો મુખ્ય છે, એક ગુરૂ અને બીજું ધર્મ-
 પુસ્તક. ગુરૂ માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

(હુહા) ગુરૂ દીવો ગુરૂ દેવતા, ગુરૂ વિના ધોર અંધાર; જે ગુરૂ વાણી વેગળા, તે રડવડીઆ સંસાર.

ભાવાર્થ:—આ સંસારમાં રડવડી રડવડી કોણ મરે છે? જે ગુરૂની વાણીથી એટલે તેના ઉપદેશથી વેગળા રહે છે તે. કારણ કે આ ધોર અંધારા જેવા સંસારમાં દીવા સરખા ગુરૂ છે અને દેવતા સમાન પણુ ગુરૂ છે, જેમ દીવાથી સર્વ દેખાય એમ ગુરૂના ઉપદેશથી આખા સંસારની, ખોતાની અને મોક્ષની પણુ ખખર પડે, માટે ગુરૂનો વિનય કરવો,^૧ તેમની ભક્તિ કરવી, તેમને સન્માન આપવું. શુદ્ધ અન્ન, કપડાં સ્થાન, દવા વગેરેથી તેમની સેવા કરી જ્ઞાન સંપાદન કરવાં.

જ્ઞાનતું ખીબું સાધન પુસ્તક છે. એ પણુ દીવા સમાન છે. જે વાત આપણને ન જણાઈ હોય તે પણુ પુસ્તક રૂપી દીવા વડે દેખાય છે, જે વાત હજારો વર્ષ ઉપર કે માધલો પર ખની હોય કે ખનવાની હોય, તે સર્વ પુસ્તક વડે આપણને જાણીતી થઈ પડે છે, માટે તેમનો પણુ આપણે વિનય કરવો તેમને બહુ સંભાળીને રાખવાં, તેમનો વિશેષ ઉપયોગ થાય તેમ કરવું, પુસ્તકશાળાઓમાં પુસ્તકો રાખી સર્વેને તેનો લાભ મળે તેમ કરવું. યોગ્ય કારણ વિના ભંડારમાં ભરી રાખી તેને સડવવાં કે ઉધેઈને ખવડાવી દેવાં એ તેની આશાતના છે.

જ્ઞાન શાળાઓ સ્થાપી બાળકોને ધર્મજ્ઞાન અને શુદ્ધ વ્યવહાર જ્ઞાન અપાવવું જોઈએ એ પણુ જ્ઞાનતું બહુ માન છે.

૧ ગુરૂવિનય ઉપર શ્રેણીક રાજ અને ચોર-ચંડાળની વાત શિક્ષકે બાળકોને સમજાવી.

જ્ઞાન લાભુનારા બાળકો માટે ખાવા પીવાનો બંદોબસ્ત કરી આપવો, તેમને પુસ્તકો અપાવવાં; વિદ્યાર્થીને અભ્યાસ સ્થાનો કરી આપવાં, એ પણ જ્ઞાન વૃદ્ધિ કરી પૂણ્ય-ઉપાર્જન કરવાનો સ્તુતિપાત્ર માર્ગ છે.

મહાભાગ્યવાન મુનિ મહારાજઓને માટે મુનિરાજ મહા-પાઠશાળા શ્રાવકોએ સ્થાપવી. તેમને જ્ઞાન લેવાનાં સાધનો કરી આપવાં એનાં જેવાં મહા પુણ્ય બીજાં ભાગ્યેજ હોઈ શકે. પોતે પણ કલાક બે કલાકનો આખી ઉમ્મરભર લાભુવાનો અભ્યાસ રાખવો જોઈએ કે જેથી જ્ઞાનનું આવરણ તૂટી, જ્ઞાય પ્રકાશ પ્રાપ્ત થાય.

યાદ રાખવું કે ત્રણે લોકના નાથ શ્રી અરિહંત પરમાત્માને આપણે તો શું પણ શ્રી ઈંદ્ર મહારાજ વગેરે સર્વે દેવો વંદન-નમન કરે છે, પુજન-દર્શન કરે છે તે શા માટે? પ્રભુનાં ઉત્તમ જ્ઞાન માટે-પ્રભુને થયેલ કેવળ જ્ઞાનને માટે-માટે જ્ઞાનનેજ માન આપવું, એ પરંપરાએ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનાં હાલ બીજ વાવવાં જેવું છે.

વળી યોગ્યકાળે, વિનય સહિત, સન્માન પૂર્વક, ઉપધાનવહી, ગુરૂનાં નામ સાથે, અક્ષરોના શુદ્ધ ઉચ્ચારે, શુદ્ધ અર્થે અને છેલ્લે અક્ષર અને અર્થ બન્નેને સાચવી જ્ઞાન લાભવું, તેનેજ જૈન શાસ્ત્રમાં જ્ઞાનના આઠ આચાર કહે છે.

સારા પુંઠા^૧ સારા રૂમાલ રાખવા, મજબુત કપાટ વગેરે

પુંઠાંપર સોનેરી અક્ષર કરાવતાં ઇડાની સફેદી વપરાય છે માટે એમ કરવાથી ઉલટી જ્ઞાનની આશાતના થાય છે, એ લક્ષમાં લેવું જોઈએ.

ઉપકરણો એ પણ જ્ઞાનનાં અવશ્યનાં સાધનો છે.

પરીક્ષા પાઠ ૨૯.

- ૧ જ્ઞાન શા માટે સંપાદન કરવું જોઈએ ?
- ૨ જ્ઞાનનાં મુખ્ય સાધન કયાં કયાં ?
- ૩ શુદ્ધ કેવા છે તેને માટે હુકો કહો અને તેનો ભાવાર્થ સમજાવો ?
- ૪ શુદ્ધનું સન્માન કેમ કરવું ?
- ૫ પુસ્તક કેવું સાધન છે ?
- ૬ પુસ્તકનું બહુમાન કેમ થાય ?
- ૭ મુનિરાજ મહાશાળા, પુસ્તકશાળા વગેરે સાધનોનું પર પરા કૃણ શું છે ?
- ૮ કેવલી ભગવાનને આપણે કયાં મુખ્ય કારણથી સન્માન આપીએ છીએ ?
- ૯ જ્ઞાનના આઠ અચાર કહો ?

પાઠ ૩૦ દર્શનાચાર.

દર્શનાચાર એટલે દર્શન સંબંધી આચાર દર્શન એટલે શ્રીતીર્થંકર મહારાજે પોતાનાં કેવલજ્ઞાનવડે સર્વ વસ્તુનાં જે યથાર્થ સ્વરૂપો જાણ્યાં. અને જે આપણા હિતને માટે શુદ્ધ વચનો વડે તેમણે ઉપદેશ્યાં. તેમાં શ્રદ્ધા રાખવી એ દર્શન

છે. એજ પ્રમાણે શ્રી અરિહંત ભગવાનનાં વચનને અનુસરી શુદ્ધ ચારિત્ર પાળી, જે સદ્ગુરુ આપણા હિતને માટે યોગ્ય આપે છે, તેમનાં વચનોમાં પણ શ્રદ્ધા રાખવી તે પણ દર્શન છે. દર્શનનું ખીન્નું નામ સમ્યક્ત્વ છે. સમ્યક્ત્વ શબ્દનો અર્થ 'ખરાપણ' એવો થાય છે.

દર્શન સંબંધી આચાર આઠ પ્રકારે પાળી શકાય છે.

જેઓને કોઈ પર નથી રાગ કે નથી દ્વેષ હોતો તેઓજ સર્વ જીવો પર અને સર્વ વસ્તુ પર સમાનદ્રષ્ટિવાળા હોય છે; આવા સમાનદ્રષ્ટિવાળા શ્રી વીતરાગ પ્રભુ છે; અને તેઓનાં વચનો સત્ય છે, એમ દઢપણે માનવું, અને તેમાં કોઈ શંકા ન આવવા દેવી, એ નિઃશંકા નામનો પ્રથમ દર્શનાચાર છે.

આપણો પરમ કલ્યાણનો માર્ગ તો જે શ્રી વીતરાગ દેવે દેખાડ્યો છે તેજ છે, એવું ખરોખર માનવું અને ખીન્ન ધર્મની વાંચ્છા ન કરવી તે નિઃકાંક્ષા નામનો બીજો દર્શનાચાર છે.

જેઓ શરીરાદિ ઉપરની મૂચ્છા ઉતારી શ્રી વીતરાગ પ્રભુના માર્ગે ચાલનારા સાધુ સાધ્વી છે, તેમનાં વસ્ત્રાદિ દેખી દુર્ગંધ ન કરવી એ નિવી તિગિચ્છા નામનો ત્રીજો દર્શનાચાર છે.

શ્રી સદ્ગુરુનાં વચન પ્રમાણે વર્તવું અને ખીન્નના ચમત્કારથી ભોળાઈ ન જવું એ અમૂઢદ્રષ્ટિ નામનો ચોથો દર્શનાચાર છે.

સમ્યક્ત્વવંત કોઈ પણ સુજનના ગુણની અનુમોદનાપૂર્વક પ્રશંસા કરવી એ ઉપવૃંહણ નામનો પાંચમો દર્શનાચાર છે.

ઉત્તમ એવા જિનધર્મથી પડતાં પ્રાણીને ધર્મમાં પાછો સ્થિર કરવો એ સ્થિરીકરણ નામનો છઠ્ઠો દર્શનાચાર છે.

સ્વધર્મિ અધુઓની રૂઠે પ્રકારે ભકિત કરવી તથા સર્વ જીવ પર મૈત્રી ભાવ રાખવો એ વાત્સલ્ય નામનો સાતમો દર્શનાચાર છે.

અન્ય ધર્મવાળા પણ જૈન ધર્મની પ્રશંસા કરે એવાં કાર્ય કરવાં એ પ્રભાવના નામનો આઠમો દર્શનાચાર સમજવો.

પરીક્ષા પાઠ ૩૦

દર્શનના એ અર્થ કયા કયા ?

દર્શનનો આચાર પાળવાના કયા આઠ પ્રકાર છે ?

પાઠ ૩૧ શ્રી જિનેશ્વરની પુજા ભાગ ૧.

રાગ અને દ્વેષ પ્રાણી માત્રના કટ્ટા શત્રુઓ છે. જે મહાન આત્માઓએ એ શત્રુઓને સંપૂર્ણ રીતે છુટ્યા છે તેજ શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન છે. શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની ભાવ સહિત પુજા કરતાં આપણામાં પણ રાગ દ્વેષને છુટવાનું બળ-વીર્ય સ્ફુરી આવે છે અને એ સ્ફુરતાં બળ-વીર્યને ગોપવ્યાવિના^૧ તેને અનુસરી યથાશક્તિ આપણો આચાર રાખતા જઈએ તો

૧ છુપાવ્યા વિના.

આપણે પણ શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન જેવા થઈએ કારણ કે કહ્યું છે કે—“ પૂજા કરતાં પ્રાણીઆ પોતે પૂજનીક થાય. ”

જેમ ખ્રિષ્ટિશ સરકારના વાઇસરોયે જેનાપર સહી કરી છે એવો કાગળ તે કાગળ નથી, પણ દશ હજાર રૂપીઆની નોટ તરીકે ગણાય છે, જેમ એક માણસ ઉપર શાસ્ત્ર વિધિપ્રમાણે સંસ્કાર કરવામાં આવવાથી તે માણસ ગુરૂ કે રાજા તરીકે મનાય છે, તેમ શાસ્ત્રાનુસારે જેનાપર સુસંસ્કાર કરવામાં આવ્યા છે, તેવી પ્રતિમાજી વડે પ્રભુજ ઓળખાય છે. પરંતુ એવી કઈ પ્રતિમાજી છે કે જેવડે શ્રી વીતરાગપ્રભુ ઓળખાય અને આ શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનજી છે એવી આપણી પૂર્ણ ખાતરી થાય ? તેના માટે તો.—

માલિની છંદ.

પ્રશમરસનિમગ્નં દૃષ્ટિયુગ્મં પ્રસન્ન
વદનકમલમઙ્કઃ કામિનીસંગશૂન્યઃ ।
કરયુગલમપિ યત્તે શસ્ત્રસંબન્ધવન્ધ્યં
તદસિ જગતિ દેવો વીતરાગસ્ત્વમેવ ॥

ભાવાર્થ—જેની જે દ્રષ્ટિ બાણે શાંત રસમાં નિમગ્ન હોય ની એવી દેખાય છે જેમનું મુખકમળ બાણે પ્રસન્ન દેખાતું હોયની એવું જણાય છે, જેમનો ખોળો કામિનીના સંગથી રહિત છે; જેમના જે હાથ શસ્ત્રના સંબંધ વગરના છે, એવો જગતમાં કોઈ પણ દેવ હોય તો હે વીતરાગ પ્રભુ તેવો દેવ તો તુંજ છે. શ્રી જિનેશ્વરની આવી શાંતમુદ્રા જોઈ શાંત રસ-

વાળા પ્રભુનું આપણે હૃદયમાં દર્શન કરીએ છીએ અને શાસ્ત્ર-
માં પણ તેમજ લખે છે કે:--

“ જિન પ્રતિમા જિન સારખી કહી સુત્ર મુઝાર ”

વળી એવા જિનેશ્વરની દ્રવ્યભાવે પુજા કરવાથી આપણા
શુદ્ધ ચૈતન્યની પણ પુજા થાય છે, કારણકે શાસ્ત્રમાં એમ પણ
કહ્યું છે કે--

“ જિનજીની પુજારે તે નિજ પુજનારે-ભાવ પ્રશસ્ત
ને શુદ્ધ ”

શ્રી જિનપુજના અધિકારી સર્વ મનુષ્યો^૧ અને સર્વ દેવો
પણ છે. દેવો પણ સ્નાન કરી પવિત્ર થઈ ભાવસહિત પુજા કરે
છે, અને આપણે પણ તેમજ કરવું જોઈએ.

ચોકખી જગામાં, અદ્ય પણ ચોકખું પાણી લઈ શરીરપર
મેલ ન રહે તેવી રીતે નહાવું. અને તો સુગંધી અને સ્વચ્છ
ટુવાલથી શરીરને લુછી, પવિત્ર વસ્ત્ર પહેરી; શ્રીજિનમંદિરમાં
જઈ ચઢનથી આપણે કપાળે ચાંદલો કરી, શાંત ચિતે પ્રભુની
નવે અંગ પુજા કરવી, પુજામાં જે પદાર્થો લાવવા તે ઘણાંજ
ઉંચા લાવવા ચંદન-કેસર-કર્પૂર-કુલ-અત્તર-અગર વગેરે સુગંધી
ને સ્વચ્છ તેમજ ઉંચા પદાર્થોવડે ભાવસહિત પુજા કરવામાં
આવે તો ઘણાં સારાં ફળ થાય છે.

આજે મેં ભાવ સહિત ત્રણે લોકના નાથ, શ્રી ઇંદ્રને પણ
પુજાનીક એવા શ્રી અરિહંત પ્રભુને ભાવ સહિત પુજ્યા છે.

૧ શ્રી સાધુ મહારાજને પણ ભાવપૂર્વકનો અધિકાર છે અને
દર્શન તો હમેશ સર્વને કરવાનાં છે.

માટે અવશ્ય આજે મારાં કાર્યમાં સિદ્ધિ થશે, એવા ઉમંગથી સુશ્રાવક કે દેવતા પોતાનાં સારાં કાર્યો કરવા આહ્વા છે, તેમને ઘણુંકરી અવશ્ય સારો લાભ થાય છે- આમ છતાં ઉત્તમ માર્ગ તો એ છે કે કંઈ પણ પુણ્યલિપ્ત વસ્તુની ઇચ્છા વિના વિતરાગ પ્રભુની પૂજા કે ધર્મક્રિયા કરવી.

પરીક્ષા પાઠ ૩૧

જિનમુર્તિ જોવાથી શું યાદ આવે છે ?
 મૂર્તિને જોઈ આપણે નમિએ છીએ તે કોને નમિએ છીએ ?
 શા માટે પવિત્ર થઈને પુજા કરવી ?
 પૂજા કેવી રીતે કરવી ? પુજા કરનારે કેવા થવું જોઈએ ?

પાઠ ૩૨ શ્રી જિનપૂજા વિધિ.

શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની નવે અંગે પૂજા કરતાં ભાવસ-
 હિત અર્થપૂર્વક યોગ્યવાના હુલા.

એ ચરણે પુજા કરતાં-

જળ ભરી સંપુટ પત્રમાં, યુગલિક નર યુજાંત;
 ઋષભ ચરણ અંગુઠડો, દાયક ભવજલ અંત. ૧

એ જાનુપર પુજા કરતાં-

જાનુ ખલે કાઉસગ્ગ રહ્યા, વિચર્યા દેશ વિદેશ;
 ખડાં ખડાં કેવળ લહ્યું, પુજે જાનુ નરેશ. ૨

એ કાંડે પુજા કરતાં-

લોકાંતિક વચને કરી, વર્ષ્યા વર્ષીદાન;
કરકંડે પ્રભુ પુજના, પુજો ભવિ બહુમાન ૩

એ ખલા આગળ પુજા કરતાં-

માન ગયું દો અંશથી^૧ દેખી વીર્ય અનંત;
ભુજા બલે ભવજલ તર્યા પુજો ખંધ મહંત, ૪
શિખા ઉપર પુજા કરતાં-^૨

સિદ્ધ શિલા ગુણ ઉજલી, લોકાંતે ભગવંત;
વસીઆં તેણે કારણ ભવી, શિર શિખા પુજંત. ૫
લલાટ ઉપર પુજા કરતાં-

તીર્થંકર પદ પુણ્યથી, ત્રિભૂવન જન સેવંત;
ત્રિભૂવન તિલક સમા પ્રભુ, ભાલ તિલક જ્યવંત. ૬
કંઠ ઉપર પુજા કરતાં-

સોળ પહોર દઠ દેશના, કંઠવિવર વર્તુળ;^૩
મધુર ધ્વની સુર નર સૂણે, તિણે ગલે તિલક અમૂલ. ૭
હૃદય ઉપર પુજા કરતાં-

હૃદય કમલ ઉપશમ બલે, બાળ્યા રાગ ને રોષ;
હૃમ દહે વન ખંડને, હૃદય તિલક સતોષ. ૮
નાભી ઉપર પુજા કરતાં-

૧ દો અંશથી-એ ખલા. ૨ અચલ ગચ્છવાળા પ્રભુના ખલા ઉપર પુજા કર્યા પછી પ્રભુની નાભિ ઉપર, પછી હૃદય ઉપર, પછી કંઠે પછી લલાટે અને પછી શિખા ઉપર પૂજન કરે છે પરંતુ હુહા તો આજ પણ પોતાને યોગ્ય ક્રમે જોલે છે. ૩ વર્તુળ ગોળ.

રતનત્રયી ગુણ ઉજલી, સકલ સુગુણ વિશ્રામ;
 નાલિકમલની પુજના, કરતાં અવિચલ ધામ.^૧ ૯
 નવ અંગ પુજ કરવી, તેનું કારણ:-^૨
 ઉપદેશક નવતત્વના, તિણે નવ અંગ જિણુંદ;
 પુજે બહુ વિધ ભાવશું,^૩ કહે શુભવીર મુણીંદ.

પરીક્ષા પાઠ ૩૨.

નવ અંગ પુજના દુહા બોલો.
 કેટલાક શિષ્યાથી નાલિ ઉપર અને કેટલાક નાલિથી શિ-
 ણા ઉપર અનુક્રમે પુજ કરે છે તેમાં શી શી અપે-
 ક્ષાઓ રહે છે ?

પાઠ ૩૩. ગુરૂસેવા.

જેઓ નિઃસ્વાર્થી^૧ નિર્વૌલા, નિષ્પરિચ્છી, નિર્મળ, નિષ્કામ,
 નિર્મત્સર, નિર્દલ, અને નિષ્પાપ હોય છે; વળી જેઓ
 સત્યવાદી, શીયળવન્ત, દયાળુ, ક્ષમાવન્ત, જ્ઞાની અને અપ્રમાદી
 હોય છે; તે પુરૂષ આપણા ગુરૂ ગણાય છે. ગુરૂ નિસ્વાર્થી^૧ અને
 જ્ઞાની હોય તોજ આપણને તારી શકે છે.

૧ મોક્ષ. ૨ આ દૂહા બોલતાં પ્રભુની પસમાં કેટલાક પુજ
 કરે છે, ૩ ભાવથી.

ગુરૂના ત્રણ ભેદ છે:-આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ, આચાર્ય સર્વોપરિ ગુરૂ છે, ઉપાધ્યાય શિક્ષા અને સાધુ ધર્મગુરૂ છે.

ગુરૂની સેવા કરવી એટલે તેમને જઈ વંદન કરવું, તેમને આહારપાણી માટે નિમંત્રણ કરવું, તેમનું યોગ્ય કાર્ય માથે ચઢાવવું, તેમનો હિતોપદેશ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળવો, અને તેમનાં તરફ ભક્તિ અને બહુ માનથી વર્તવું.

ગુરૂની સેવાથી ગુરૂ પ્રસન્ન થઈ શાસ્ત્રના ઉંડા રહસ્ય સંભળાવે છે. એ રહસ્યો જાણ્યાથી આપણે સમ્યક્ત્વ પામી, આપણી જિંદગીમાં ખરે રસ્તે ચડીને, સુખી થઈએ છીએ, અને ભવાંતરમાં સદ્રતિ મેળવીએ છીએ. માટે ગુરૂનો ઉપકાર મહાન છે.

બાળકના ગુરૂ માબાપ છે, વિદ્યાર્થીના ગુરૂ શિક્ષક છે, અને ધર્માર્થીના ગુરૂ ધર્મગુરૂ છે.

નાના બાળકોએ માબાપની આજ્ઞામાં રહેવું જોઈએ, વિદ્યાર્થીઓએ શિક્ષકની આજ્ઞા સ્વિકારવી જોઈએ, અને ધર્માર્થી જનોએ ધર્મગુરૂની આજ્ઞા પાળવી જોઈએ.

આજ લગી જે જૈનના ગુણવાન અને વિદ્વાન આચાર્યો થઈ ગયા તે બધા આપણા ગુરૂજ છે, તો પણ ગુરૂ તરીકે જાતમસ્વામિનું નામ આપણને તરત યાદ આવે છે.

શ્રીગૌતમસ્વામિ જાતે બ્રાહ્મણ હતા. તેમણે મહાવીરસ્વામિ પાસે પેહેલી દીક્ષા લીધી તેથી તે પેહેલા ગણધર ગણાયા. ગણ એટલે સમુદાય. સાધુઓનો સમુદાય સંભાળનાર તે ગણધર છે.

જૈનમાં ચાર મંગળ ગણાય છે. પ્રથમ મંગળ વીરભગવાન છે, બીજું મંગળ ગૌતમસ્વામિ છે, ત્રીજું મંગળ સ્થુલીભદ્ર જેવા ખરા શીલવાન સાધુ છે અને ચોથું મંગળ જૈનધર્મ છે.

મંગલં ભગવાન વીરો ॥ મંગલં ગૌતમપ્રભુઃ ॥
મંગલં સ્થુલભદ્રાદ્યઃ ॥ જૈનધર્મોસ્તુ મંગલમ્. ॥

પરીક્ષા પાઠ ૩૩.

ગુરુ કોણુ ગણાય ? ગુરુની સેવા કેમ કરવી ?
ગુરુનો ઉપદેશ કેવો છે ? બાળકના ગુરુ કોણુ ?
વિદ્યાર્થીના ગુરુ કોણુ ? ધર્માર્થીના ગુરુ કોણુ ?
જૈનમાં ગુરુ તરીકે કોતું નામ પ્રસિદ્ધ છે ?
ગૌતમસ્વામિ કોણુ હતા ? ગણધર એટલે શું ?
ચાર મંગળ કયાં ગણાય છે ?

પાઠ ૩૪ શાસ્ત્રશ્રવણુ.

જગતનું હિત ધ્વંષ્ટનાર નિસ્વાર્થી અને જ્ઞાની સત્પુરુષો જે થઈ ગયા તે ગીતાર્થી કે આચાર્ય મહારાજ કહેવાતા હતા. તેઓ સત્યવાદી અને તત્ત્વજ્ઞાની હતા. તેઓ આત્મ એટલે પ્રમાણિક પુરુષ તરીકે ગણાયા છે. આવા ગીતાર્થી કે આચાર્ય-

શ્રીના બનાવેલા ગ્રંથ તે શાસ્ત્ર ગણાય છે.

શાસ્ત્ર એ આપણને આજ સુધી થઈ ગએલા મહાપુરૂષો તરફથી મળેલી ઉત્તમ ભેટ છે. એ આપણું ત્રીભું નેત્ર છે શાસ્ત્રને જૈનમાં શ્રુત અથવા શ્રુતજ્ઞાન કહે છે શ્રુત એટલે સાંભળેલો શબ્દ. તેનાથી થતું જ્ઞાન તે શ્રુતજ્ઞાન.

શાસ્ત્રને સાંભળનાર હોય તે શ્રાવક ગણાય છે. કેમકે શ્રાવક શબ્દનો અર્થજ એ છે. આપણે શ્રાવક છીએ. માટે આપણે શાસ્ત્ર સાંભળવા તત્પર રહેવું જોઈએ.

શાસ્ત્રો જુદી જુદી રીતનાં છે. જેમકે શબ્દશાસ્ત્ર, છંદશાસ્ત્ર, અલંકારશાસ્ત્ર, ન્યાયશાસ્ત્ર, નીતિશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, ગણિતશાસ્ત્ર, રસાયનશાસ્ત્ર, જ્યોતિ:શાસ્ત્ર, વૈદ્યકશાસ્ત્ર, એમ અનેક જાતના શાસ્ત્રો છે. પણ અહીંતો અધ્યાત્મશાસ્ત્ર એટલે ધર્મશાસ્ત્ર અથવા જૈન સિદ્ધાંત સાંભળવા માટેનીજ ભલામણ કરવામાં આવે છે. કારણ કે તે જ્ઞાનથી આપણને ખરી શાંતિ મળી શકે છે. અને તેનાંજ શ્રવણ--મનનથી આપણને આ લોક અને પરલોકનું કલ્યાણ થાય છે. માટે અનુભવી ગુરૂપાસેથી જૈનસિદ્ધાંતના ઉંડા મર્મ સાંભળી તે પર આપણું દ્રઢ લક્ષ બાંધવું જોઈએ.

દેવલોકમાં પણ પુસ્તકો હોય છે અને તેમને દેવતાઓ વાંચે છે. માટે જિનપૂજા. ગુરૂસેવા અને શાસ્ત્રશ્રવણ એ શ્રાવકના મુખ્ય આચાર છે.

પરીક્ષા પાઠ ૩૪.

ગીતાર્થ કોણુ ?	શાસ્ત્ર કોને કહેછે ?
આમ એટલે ?	શ્રુતજ્ઞાન એટલે ?
શાસ્ત્રને જૈનમાં શું કહેછે ?	શ્રાવક એટલે ?
આપણો જન્મ સફળ કેમ થાય ?	

પાઠ ૩૫ દાન.

મનને ઉદાર રાખી કોઈને પણ કોઈ જાતની બક્ષીસ આપવી તે દાન છે. દાન અનેક રીતનાં છે. જેમકે મરતા જીવોને બચાવી તેમને જીવતા રાખવા એ અભયદાન છે, પરમાર્થ બુદ્ધિએ વિદ્યા શીખવવી એ વિદ્યાદાન છે, જૈન મુનિઓને અન્નપાણી વસ્ત્ર કે ઐષઘ આપવાં એ સુપાત્રદાન છે, માંદા મનુષ્યો માટે દવાખાનાં કરાવવામાં તથા અશક્ત પશુઓને માટે પાંજરા-પોળ કરાવવામાં ધન વાપરવું એ અનુકંપાદાન છે; ભૂખ્યાં તર-સ્થાં કે અશક્ત દીનદુઃખીને અન્ન, પાણી, વસ્ત્ર વગેરે આપવાં તે પણ અનુકંપાદાન છે.

દાન એ પૂણ્ય કર્મ બાંધવાનો હેતુ છે અને આગળ પૂણ્યના પાઠમાં તમે જોયું તે પ્રમાણે પૂણ્ય નવ પ્રકારે બાંધાય છે. અને તેમાં મુખ્ય પાંચ પ્રકાર દાનનાજ ગણાય છે.

આપણો જન્મ આપણોજ સ્વાર્થ પુરો કરવામાં સફળ થતો નથી. પણ બીજાઓના સ્વાર્થને માટે આપણા સ્વાર્થને

કેટલેક અંશે ત્યાગ કરવાથીજ આપણા મનુષ્ય જન્મ સફળ થાય છે.

કર્મના કાયદા સુજળ તપાસિયે યા પૂર્વભવમાં આપેલું તે અહીં મળ્યું છે અને હવે પછી જે આપણું તે ભવાંતરે મળશે

કોઈને પાઘરી મદદ આપવાને બદલે આડકતરી રીતે મદદ આપવી એ ગુપ્તદાન છે. દાન એ દયાનું કાર્ય છે. કેમકે હૃદયમાં દયાની લાગણી થવાથી પરોપકાર કરવાની ઈચ્છા પ્રગટે છે. અને તે બળે દાન દેવાની બુદ્ધિ થાય છે. યથાશક્તિ દાન આપવું એ શ્રાવકનો સામાન્ય આચાર છે.

મુનિને ભાવસહિત દાન આપતાં ભવાંતરમાં શાળીભદ્ર વગેરે મહાત્મા કેવા સુખી થયા એ આપણું જાણિતું છે. દાન રૂપી બી સુપાત્ર મહાત્મા રૂપી ભૂમિમાં વવાતાં, ભાવ રૂપી જળ અને ઉત્સાહરૂપી તેજ મળતાં, કોટી ગણું દાન દેનારને મળે છે. દાન દેનારની અનુભોદના કરતાં પણ અત્યંત લાભ થાય છે.

પરીક્ષા પાઠ ઉપ.

દાન કેટલા પ્રકારનાં છે ? દાન દેવાથી શું થાય છે ?
 આપણા જન્મ સફળ કેમ થાય ?
 દાનનું મહાફળ કેમ મળે ?
 દાન માટે કર્મનો કાયદો લાગુ પાડો.
 દાન એ કયા ગુણનું કાર્ય છે ?

પાઠ ૩૬ સાધર્મિવાત્સલ્ય.

જૈન ધર્મ સંપને વધારનાર છે. કેમકે તેમાં જાતજાતનું અભિમાન અથવા દુરાગ્રહ કરવાની મનાઇ છે. જન્મથી કોઈ જૈન જાતિ નથી, પણ જૈનધર્મ પાળે તે જૈન ગણાય છે. પૂર્વ કાળમાં ચારે વર્ણુ જૈનધર્મ પાળતા હતા, અને જૈનના ઝુંડા નીચે સર્વ એકત્ર થતા હતા આવા તેમના જોડાણને સંઘ ગણવામાં આવતો, સંઘનો શબ્દાર્થ એવો છે. કે સંપ ધરીને જોડાયેલો સમુદાય.

શ્રી તીર્થંકર ભગવાન સંઘની ચાર પ્રકારે સ્થાપના કરે છે. એટલે:—સકલ સાધુ, સાધ્વી; શ્રાવક અને શ્રાવિકા બધા મળી જે સમુદાય થાય તે સંઘ એવા શ્રી તીર્થંકરના સ્થાપેલ સંઘની રૂઠે પ્રકારે દ્રવ્ય ભાવે ભક્તિ કરવી તે સ્વધર્મિવાત્સલ્ય,

જૈનધર્મ સ્વીકારનાર કોઈપણ જાતવાળો હોય છતાં તે ખીજા જૈનનો સાધર્મિ છે સાધર્મિ એટલે સમાનધર્મી કે સ. રખા ધર્મવાળો.

સાધર્મિ મનુષ્યને જૈનમાં બંધુ તરીકે ગણવા ફરમાવ્યું છે તેથી તેને સાધર્મિ ભાઈ અથવા સાધર્મિ બંધુ કહેવામાં આવે છે.

પોતાના સાધર્મિ બંધુઓ તરફ હૃદયમાં વાત્સલ્ય એટલે વહાલ કે પ્રેમ રાખવો તેને સાધર્મિવાત્સલ્ય કહે છે.

સુસાક્ષર સાધર્મિને ઘેર બોલાવી જમાડવો એ પણ સા-

૧ જૈન ધર્મ વિષય પ્રશ્નોત્તર (શ્રીમદ્ આત્મારામજી મહારાજ કૃત.)

ધર્મિ વાત્સલ્ય છે.

વિદ્યાર્થી સાધર્મિને ભણવામાં મદદ આપવી એ પણ સાધર્મિ વાત્સલ્ય.

નિરાશ્રિત સાધર્મિને આશ્રય આપવો એ પણ સાધર્મિ વાત્સલ્ય છે.

એમ સાધર્મિ વાત્સલ્ય રાખવું એ શ્રાવકની જાસ કરજ છે. આખી નાત જમાડવા કરતાં વિવેક પૂર્વક સાધર્મિજનની સેવા ભક્તિ ભરતમહારાજ વગેરેની પેઠે વિશેષ કૃણ આપે છે.

પરીક્ષા પાઠ ૩૬.

સંધ એટલે શું ? સાધર્મિ કોણ ?
સાધર્મિપણામાં કોઈ નાત જાતની જરૂર છે કે ?
સાધર્મિવાત્સલ્ય એટલે શું ?

પાઠ ૩૭ પ્રભાવના

પ્રભાવના એટલે જે રીતે આપણો સત્ય ધર્મ દુનિયામાં જેમ અને તેમ વધુ ફેલાય તેવી રીતે લોકાના મન ખેંચવાનું કામ.

આપણો ધર્મ દયામય છે, તે જેમ વધુ ફેલાય તેમ તેમ જગતના જીવોને વધુ શાંતિ પમાડે એમ છે. માટે લોકોમાં તે

ધર્મનો ફેલાવો કરવા આપણે તત્પર રહેવું ઘટે છે. અને તેને માટે આપણે તેવી ઉત્તમ શક્તિ મેળવવી જોઈએ.

ઉત્તમ જ્ઞાન, ઉત્તમ વિદ્યા, ઉત્તમ કળા, ઉત્તમ વક્તાપણું, મહાનસત્તા અને પુષ્કળ ધન એ છ કારણોથી પ્રભાવના થઈ શકે છે, માટે એમાંનું કોઈપણ સાધન મેળવી આપણે આપણા ધર્મનો, દેશ અને વિદેશમાં મહિમા વધારવો કે બેથી સર્વ જીવો દયામય ધર્મ પાળી, એટલે સર્વ જીવની દયા પાળી પોતે નિર્ભય એવાં મોક્ષપદને પામે.

પ્રભાવના કરનાર પુરૂષને પ્રભાવિક પુરૂષ કહે છે. પ્રભાવિક પુરૂષો જેમ વિશેષ થાય તેવો યત્ન કરતા રહેવું જોઈએ.

આપણા સાધર્મિ જંદુઓમાં જે રીતે ઉચ્ચ વિદ્યાને વધારે થાય, ઉત્તમ વક્તાઓ પેદા થાય, રાજદારી માન મળવા ઉપરાંત ઉચ્ચ દરજ્જા મળે અને સુમાર્ગે ધનનો પણ પુષ્કળ વધારો થાય તેવા ઉપાય યોજવા સકલ જૈનસંઘે એક સંધે અને એક મતે એકત્ર થવું જોઈએ.

પરીક્ષા પાઠ ૩૭.

પ્રભાવના એટલે શું? પ્રભાવના કરનાર પુરૂષને શું કહે છે?
સ્વધર્મની પ્રભાવના કરવા માટે આપણે શું મેળવવું જોઈએ?

ખંડ ૩ જો.

પાઠ ૩૮ નીતિ.

નીતિનો અર્થ ન્યાય. નીતિ કે ન્યાયનો ખરો અર્થ યોગ્ય વર્તન એવો થાય છે. આખા જગતનાં પ્રાણી માત્ર તરફ આપણે કેવી રીતે વર્તન કરવું યોગ્ય ગણાય એ નીતિને ખરોખર સમજતાં જણાઈ આવે છે.

કેઠપણ વાતને નીતિ એટલે ન્યાયના નિયમમાંથી તપાસી આપણે ખાત્રી થયા પછી જે વાત યોગ્ય જણાય તે પ્રમાણે વર્તન કરવું એ નીતિનો મૂળ ઉદ્દેશ છે. નીતિના માર્ગને શિષ્ટાચાર કે સદાચાર પણ ગણવામાં આવે છે. શિષ્ટ એટલે માનનીય પુરૂષો-તેમનો આચાર તે શિષ્ટાચાર, તેજ રીતે સત્ એટલે સજ્જન પુરૂષો-તેમનો આચાર તે સદાચાર. નીતિ એ ધર્મની ભૂમિકા છે. ધર્મરૂપી બીજ નીતિવાન માણસમાંજ રોપવામાં આવે તોજ ધર્મ બતાવેલાં રૂળો માણસને પ્રાપ્ત થાય છે.

નીતિમાર્ગને જૈનધર્મમાં સામાન્ય ધર્મ ગણેલો છે. સામાન્ય એટલે સર્વને માનનીય. કહેવાનો હેતુ એ કે સઘળા ધર્મમાં નીતિના નિયમો ઘણુંકરી એક સરખા હોય છે.

આ ઉપરથી આપણે સમજવું જોઈએ કે નીતિમાર્ગસુધી સઘળા ધર્મો સાથે સાથે ચાલે છે અને ત્યારપછી પોતપોતાની શક્તિ અનુસાર થએલી માન્યતા પ્રમાણે ચોક્કસ ધર્મ ગ્રહણ

કરાય છે આટલા માટે નીતિને સર્વામાન્ય ધર્મ ગણવામાં આવે છે.

નીતિને પુરતી રીતે પાળતાં પાળતાં આપણે સ્વાભાવિક રીતે ધર્મ માર્ગ ઉપર આવી જઈએ છીએ. આટલા માટે નીતિમાર્ગે ચાલનાર માણસને જ જૈનધર્મમાં માર્ગાનુસારી ગણવામાં આવે છે. અને માર્ગાનુસારી હોય તે જ ધર્મ પાળવાને ખરેખરે અધિકારી ગણાય છે.

જેમ સંસાર વહેવારમાં હિસાબજ્ઞાન વિના ચાલે નહિ, તેમ ધર્મ વહેવારમાં નીતિ વિના ચાલે જ નહિ. આટલા માટે નીતિ એ ધર્મનું ગણિત પણ કહેવાય છે.^૧

પરીક્ષા પાઠ ૩૮.

નીતિમાર્ગનું ખીજ શું ? નીતિને સિદ્ધાંત શું છે ?
 શિષ્ટ એટલે કોણ ? નીતિમાર્ગને જૈનમાં શું ગણુલો છે ?
 ક્યાં સુધી સઘળા ધર્મ સાથે ચાલે છે ?
 સર્વ સામાન્ય ધર્મ કયો છે ?
 નીતિવાન માણસને જૈનમાં કેવો ગણુલો છે ?
 ધર્મ પાળવાને અધિકારી કોણ ગણાય છે ?

૧ Morality is the mathematics of religion.

પાઠ ૩૯ નીતિના મુખ્ય નિયમો.

માર્ગાનુસારીના ૩૫ ગુણ ભાગ ૧ લો.

જૈનમાં માર્ગાનુસારી પુરૂષના પાંત્રીશ ગુણ કહ્યા છે. એ પાંત્રીશ ગુણોમાં નીતિના ઘણા ખરા નિયમો સમાઈ જાય છે તેથી અહીં આ તે ગુણોની ટુંકી વ્યાખ્યા આપી છે.

૧ ન્યાયાજ્ઞન-ન્યાયથી ધન કમાવું અર્થાત્ પ્રમાણિક થઈ ઉદ્યોગ કરવો કેમકે પ્રમાણિકતા સાથેનો ઉદ્યોગજ ધન મેળવવાનો ખરો ઉપાય છે.

૨ અન્યગોત્ર વિવાહ-ખીજ ગોત્રની યોગ્ય કન્યાને યોગ્યવયે પરણવું અર્થાત્ ગોત્રસંબંધ તથા બાળલગ્ન, વૃદ્ધલગ્ન અને કબ્જેડાંને વજ્ર્ય કરવાં.

૩ શિષ્ટાચાર પ્રશંસા-સદાચારનાં વખાણુ અર્થાત્ સારા પુરૂષોની સારી રીતભાતો તરફ પસંદગી રાખવી.

૪ અંતરંગી શત્રુ જય-અતિકામ, અતિક્રોધ, અતિ-લોભ, અતિમાન, અતિમદ્, અને અતિહર્ષ ન કરવાં, કેમકે:- અતિ સર્વત્ર વર્જયેત્^૧ એ ખાસ નીતિ સિદ્ધાંત છે.

૫-૬ અયોગ્ય સ્થાન ત્યાગ-ભયવાળાં સ્થળને છોડી સલામત જગ્યાએ રહેવું.

૭-૮-૯ યોગ્યસ્થાન નિવેશ-યોગ્ય સ્થળે રહેવું. આના પેટામાં નિચે મુજબ ખીજ નિયમો છે:- (૧) ઉપદ્રવ સ્થળને છોડી દેવું. (૨) લડાઈ સ્થળને છોડવું. (૩) ઘરમાં અનેક

૧ અતિ સઘળે ઠેકાણે છોડવું.

માર્ગ ન રાખવા. (૪) અતિ શુદ્ધ સ્થળે ન રહેવું. (૫)
અતિ ખુલ્લાં સ્થળે ન રહેવું.

૧૦ પાપભય—પાપથી ડરવું અર્થાત્ ઉશ્કેરાઈ જતાં પણ
પુન વગેરે કરતાં ડર ખાઈને કામ ન કરવું.

૧૧ ગુણપ્રશંસા-સદ્ગુણી પુરૂષોની પ્રશંસા કરવી.

૧૨ સત્સંગ—સારા જનોની સોખત કરવી.

૧૩ માતૃપિતૃ ભકિત—માળાપની ભકિત કરવી અર્થાત્
તેમની આજ્ઞા પાળવી

૧૪ દેશાચાર પાળત—અર્થાત્ જે દેશમાં રહેવું તે દેશના
દાયેદા અને રીતભાતને માન આપવું.

૧૫ આયોચિત વ્યય—આયપતને લાયત ખરચ રાખવું
અર્થાત્ પેદાશ પ્રમાણે ખરચવું,

૧૬ અનુદ્વેષ વેષ-સાદો પહેરવેશ રાખવો.

૧૭ શાસ્ત્ર શ્રવણ-શાસ્ત્ર સાંભળવાં-અર્થાત્ યુદ્ધિને અને
અને હૃદય ખીલવવાના ઉપાયો તરફ આદર રાખવો.

૧૮ અશુભ ભોજન ત્યાગ-અશુભ થતાં ઉપરા ઉરી
નહિ ખાવું-અર્થાત્ પાચનશક્તિ પ્રમાણે ખાવું.

૧૯ કાળે ભોજન-વેળાસર જમવું.

૨૦ ત્રિવર્ગ સાધન—ધર્મ, અર્થ^૧ અને કામ એ ત્રણે
વર્ગ સાધવા.

૨૧ આર્થિય-પરોણીની આગતા સ્વાગતા સાચવવી.

૧—દ્રવ્ય—પૈસા.

૨૨ અભિનિવેશ ત્યાગ-હઠનો ત્યાગ કરવો, અર્થાત કદા અહથી દૂર રહેવું.

૨૩ ગુણી પક્ષપાત-ગુણિજનોને મદદગાર રહેવું.

૨૪ પ્રતિષિદ્ધ દેશકાળ ત્યાગ-દેશકાળ પ્રમાણે અયોગ્ય સ્થાન વર્જવાં. સાહસ કરી નિષિદ્ધ દેશમાં જવું નહિ અને અકાળે કામ કરવું નહિ.

૨૫ વૃદ્ધ સેવા-મોટા જનોની સેવા કરવી.

૨૬ પોષ્ય પોષણ-આશ્રિત જનનું પોષણ કરવું.

૨૭ સુવિમૂશ્યકારિત્વ-વિચારીને કામ કરવું.

૨૮ વિશેષતત્વ-વિશેષ જાણતા રહેવું, અર્થાત વિવેક ધરવો.

૨૯ લોકપ્રિયત્વ-લોક દ્વાગણી સાચવવી; લોક હિતનાં કામ કરવાં, દ્રવ્ય, પૈસો ખરચવો.

૩૦ લબ્ધલુત્ત-શરમવાળા થવું નિર્લબ્ધ ન થવું.

૩૧ વિનય-માળાપ તથા ગુરૂ જનોનો વિનય કરવો.

૩૨ દયાળુત્વ-દીનપર દયા રાખવી.

૩૩ સૌમ્યદ્રષ્ટિ-મીઠી નજર રાખવી, અર્થાત ગુસ્સે નહિ થવું; અમી દ્રષ્ટિ રાખવી.

૩૪ કૃતજ્ઞતા-કરેલા ઉપકારને જાણતાં રહેવું.

૩૫ ઇન્દ્રિય જય-ઇન્દ્રિયોને વશ રાખવી.

કોઈ પણ માણસ આ પાંત્રીશ ગુણુ પ્રમાણે વર્તન કરતો હોય તે જૈનધર્મના માર્ગને અનુસરનારો થઈ શકે છે.

પરીક્ષા પાઠ ૩૨.

માર્ગાનુસારીના કેટલા ગુણ છે ?

પાઠ ૪૦.

ધર્મરત્ન પામવાના ૨૧ ગુણ.

ધર્મરૂપી રત્ન પામવા માટે નીચેના એકવીશ ગુણ શ્રાવકે ધારણ કરવા. તે-વિના ધર્મરત્ન પ્રાપ્ત થઈ શકે નહિં.

૧ અક્ષુદ્રતા-ગંભીરબુદ્ધિ.	૧૨ સૌમ્યદ્રષ્ટિ-મીઠી નજર
૨ સુરૂપતા-સુંદર આકૃતિ.	૧૩ ગુણરાગિની-ગુણાનુરાગ.
૩ સૌમ્યતા-શાંત સ્વભાવ.	૧૪ સુપક્ષતા-કુટુંબ કેળવણી.
૪ લોકપ્રિયતા-લોકમાં વહાલા પાણું	૧૫ વીવવિશિષ્ટતા-લાંગો વિચાર
૫ અકૂરતા-કોમળ હૃદય.	૧૬ વિશેષજ્ઞતા-વિવેક.
૬ પાપભિરૂતા-પાપ ભય,	૧૭ વૃદ્ધાનુસારિતા-સલાહ સંપ
૭ અશઠતા-નિષ્કપટ.	૧૮ વિનીતતા-વિનય.
૮ દક્ષિણ્ય-ચતુરાઈ.	૧૯ કૃતજ્ઞતા-ઉપકાર સ્મરણ.
૯ લીલ્લગુણતા-શરમ.	૨૦ પરહિતકારિતા-પરગણુપાણું.
૧૦ દયાળુતા-દયા.	૨૧ લબ્ધલક્ષ્યતા-ચિત્તની સ્થિરતા.
૧૧ માધ્યમતા-નિષ્પક્ષપાત.	

આ એકવીશ ગુણ પામેલ માણસ જૈનધર્મરૂપ રત્ન પામવાને યોગ્ય ગણાય છે.

પરીક્ષા પાઠ ૪૦

ધર્મરત્ન પામવાના કેટલા અને કયા કયા ગુણ છે ?

પાઠ ૪૧ મો નીતિના નિયમોનો સાર.

પાંત્રીશ માર્ગાનુસારિના લક્ષણ અને એકત્રીશ ધર્મરત્ન પામવાના ગુણો ઘણેભાગે અરસ પરસ મળતા છે, તેથી તેમના પરથી તારણ કરીને નીચે મુજબ નીતિના નિયમો ગોઠવ્યા છે.

મનુષ્ય માત્રે ન્યાય સાચવવો જોઈએ, શાંતિ વધારવી જોઈએ, સાવધાનીથી વર્તવું જોઈએ, નમ્રતા ધારવી જોઈએ, અને આચિત્ય પાળવું જોઈએ. જે તમામ નીતિના નિયમો આ પાંચે વર્ગમાં સમાય છે તે આ પ્રમાણે છે.

ન્યાય પ્રધાન નીતિ:--ન્યાયબુદ્ધિ, નિષ્પક્ષપાત; સત્યવાદિતા, પ્રમાણિકતા, શીળ, સદાચાર, ગુણાનુરાગ.

શાંતિ પ્રધાન નીતિ:--શાંતિ, સંતોષ, સહનશીળતા, ધૈર્ય, ગાંભીર્ય, દયા, સૌમ્યતા, સંયમ, લજ્જા, પાપભીરતા.

સાવધાનતા પ્રધાન નીતિ:--સાવધાનતા,^૧ સત્સંગ, ઉદ્યોગ, મિતવ્યય, મિતાહાર, વ્યવસ્થા, વિજ્ઞાન, વિવેક, વિમૃશ્યકારિતા^૨ સ્વપરીક્ષા, ચાતુર્ય, સ્વચ્છતા

આચિત્ય પ્રધાન નીતિ:--ત્રિવર્ગ, સાધન, આતિથ્ય, કુટુંબપોષણ, કુટુંબશિક્ષણ, ઉદારતા, પરોપકાર, સત્યતા, સુરૂપતા, લોકપ્રિયતા.

૧ ઉચીત કરવું તે.

૨ વિચારી કાર્ય કરવું.

પરીક્ષા પાઠ ૪૨

નીતિના પાંચ વર્ગ કયા છે !

પાઠ ૪૨ નીતિ પાળવાનો ઉપાય.

દૃઢનિશ્ચય

કોઈપણ કામ પાર પાડવા માટે દૃઢનિશ્ચય કે પકકો ઠરાવ કર્યા વિના પાર પાડી શકાતું નથી. “આ કામ કર્યાથીજ મને લાભ મળશે, અને એથી વિરુદ્ધ વર્તીશ તો અવશ્ય ગેરલાભ થશે” આમ તે કામના સંબંધે ખાત્રી હોવાની પહેલી જરૂર છે. ખાત્રી થયા પછી “મારે આ કામ ગમે તેમ થાય તોપણ કરતાજ રહેવું.” એવો મજબુત સંકલ્પ બાંધવો જોઈએ આનું નામ દૃઢનિશ્ચય છે.

આ રીતે નીતિના સંબંધમાં પણ દૃઢનિશ્ચય હોવો જોઈએ. જ્યાં સુધી આપણા મનમાં “નીતિ એજ આપણી ઉન્નતિને હેતુ છે” એવી ખાત્રી ન થઈ હોય ત્યાં સુધી આપણે નીચ લાલચોમાં ફસાઈ નીતિભ્રષ્ટ થવા પગલાં ભરીશું પણ તેવી ખાત્રી થઈ હશે તો કદાપિ અનીતિના માર્ગે નહિ ઉતરીશું.

આવી ખાત્રી કેમ થાય ? એ સવાલનો જવાબ એજ છે કે આપણા અંતઃકરણને જરાક બહત કરીને વિચાર કરીએ તો તુરત ત્યાં ખાત્રી થતી માલમ પડશે.

જીઓ અત્યારેજ આપણું શાંત મન શી સાક્ષી આપે છે, તે તપાસો.

મનની હાલત બે છે એક શાંત મન અને બીજું અશાંત મન. ઉચ્ચ વૃત્તિવાળું મન અને નીચ ઉચ્ચ વૃત્તિવાળું મન. આપણને નીતિ એજ ઉન્નતિનો હેતુ છે, એમ ખાત્રી કરી આપી નીતિ તરફ શાંત આપણને દોરે છે; અને તેવી સમજ હોવા છતાં નીચ વૃત્તિવાળું મન આપણને અનીતિ તરફ લલચાવીને દોરે છે. માટે આપણા શાંત અને ઉચ્ચ મનની આવી સ્વાભાવિક સમજને અનુસરતાં નીતિ એજ આપણી ઉન્નતિનો હેતુ છે એમ દરેક જણને ખાત્રી થશે.

આવી ખાત્રી થયા પછી તરત આપણે નીતિ પાળવા માટે દૃઢ સંકલ્પ કરવો જોઈએ કે પ્રાણ જાય તોપણ આપણે નીતિ માર્ગથી ડગવું નહિ.

આવો દૃઢ નિશ્ચય કરવામાં આવે તો પછી સહેલાઈથી નીતિમાર્ગે ચાલી શકાય છે.

પરીક્ષા પાઠ ૪૨.

નીતિ પાળવાનો ઉપાય શો છે ! દૃઢ નિયમ એટલે શું ?
ઉચ્ચ વૃત્તિવાળું મન આપણને કઈ બાજુ દોરે છે ?
મનની બે હાલતો કઈ છે !

પાઠ ૪૩ નીતિ એ સ્વાભાવિક કાનુન છે.

સૂર્ય અને ચંદ્ર પોતાના એક ધોરણે પ્રકાશતા રહે છે. ઋતુઓ પોતાના સમયે પ્રગટી નીકળે છે, ખીજને લીલી જમીનમાં રોપતાં તેમાંથી અંકુર કુટે છે, એ બધું જોમ કુદરતી કાયદે થાય છે, તેમ નીતિએ ચાલતાં અંતઃકરણમાં આનંદ અને દુનિયામાં જશ મળે છે. અનીતિએ ચાલતાં અંતઃકરણમાં બળાપો અને દુનિયામાં અપજશ મળે છે. આ પણ કુદરતી કાયદોજ છે, કેમકે નીતિ પોતેજ કુદરતી કાયદો છે, કુદરતી કાયદાને અનુસરીને રાજા કાયદાઓ બાંધતા આવ્યા છે. દુરાજ્ય કાયદો તોડનારને રાજા દડે છે, તેમ નીતિનો કાયદો તોડનારને કુદરત દડે છે. નીતિવાન પ્રજા સુખી રહે છે અને અનીતિવાન પ્રજા દુઃખી રહે છે. નીતિથી સંપ વધે છે અને અનીતિથી કુસંપ રોપાય છે. સંપનું ફળ જય છે અને કુસંપનું ફળ પરાજય છે.

નીતિનો કાયદો કુદરતી હોવાથી તે પ્રમાણે વહેલું કે મોડું ફળ મળ્યા વિના રહેતું નથી. નીતિના સિદ્ધાંત પોતાની મેળે સિદ્ધ છે. તેની ખાત્રી માટે કોઈને પૂછવાની અથવા શોધ કરવાની જરૂર રહેતી નથી, માટેજ તે આત્માને સ્વાભાવિક છે, અને અનીતિ એ અનાદિ હોવા છતાં આત્માની સ્વાભાવિક અને સરળગતિથી ઉલટી હોવાથી વિભાવિક છે.

૧ Union is Strength and the Strength breeds Victory

પરીક્ષા પાઠ ૪૩.

શું નીતિ એ કુદરતી કાયદો છે ? નીતિએ ચાલતાં શું મળે છે ?
 નીતિના કાયદાને તોડનારને કોણ દંડે છે ?
 નીતિના સિદ્ધાંત પોતાની મેળે સિદ્ધાંત થાય તેવા છે કે તેના પુરાવાની જરૂર છે ?

પાઠ ૪૪ નીતિ અને ધર્મનો મુકાબલો.

નીતિની હદ આ લોકમાં સુખી થઈને કેમ રહેવાય ત્યાં સુધીની છે તેના તમામ નિયમો મધ્યમાર્ગી છે. નીતિનો સિદ્ધાંત એ છે કે મધ્ય રસ્તે ચાલવું. એવું કહેવાંય છે કે:—

“ અતિ સર્વત્ર વર્જયેત્ ”

તેથી નીતિમાં સાહસ કરીને જોખમી કામ કરવાની મના છે, નીતિનો ઉદ્દેશ વ્યવહારની ચોખવટપર છે, નીતિના નિયમોમાં મુખ્ય નિયમ એ છે કે ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણે વર્ગ એક બીજાને બાધ ન આવે તેમ સાધવા કહ્યું છે કે:—

અન્યોન્યમવિરોધેન ત્રિવર્ગસ્યાપિ સાધનં

નીતિનું અવલોકન બુદ્ધિગમ્ય તથા યુક્તિ યુક્ત બાબતો સુધી પહોંચે છે,

આ રીતે નીતિ સંબંધી ઉંઠી તપાસ કરતાં માલમ પડે છે કે નીતિનું વલણ મુખ્યત્વે કરીને સરસ રીતે યોગ્ય સ્વાર્થ

કેમ સાધી શકાય એ ધોરણ પર છે, તેથી તેમાં યોગ્ય સ્વાર્થ સંરક્ષણ વધારે રહેલ છે.

હવે ધર્મ વિષે વિચાર કરીએ તો ધર્મનો પાયો શ્રદ્ધા પર ચણાયેલો છે, જે આ લોકનાં સુખ કરતાં પરલોકનાં સુખને વધુ વજન આપે છે, તેથી તેના નિયમો મધ્યમાર્ગી નહિ પણ ઉત્કૃષ્ટમાર્ગી છે, જ્યારે નીતિ કહે છે કે અતિક્રોધ ન કરવો ત્યારે ધર્મ બોધે છે કે મુદ્દલ ક્રોધ ન કરવો,

એથીજ ધર્મ પરલોકનાં કલ્યાણ અર્થે સાહસિક થઈને સંસારનાં સુખો છોડી સાધુ થઈ કેવળ પરમાર્થ સાધવાનો બોધ કરે છે, ધર્મમાં વિરકત થવાનો ખાસ ઉપદેશ આપે છે તે એજ ઉદ્દેશથી છે, ધર્મનું અવલોકન અદ્રષ્ટ શ્રદ્ધાગમ્ય બાબતો સુધી પહોંચે છે. અને સ્વાર્થના ભોગે પણ પરમાર્થ સાધવાને પ્રેરે છે,

એકંદરે ધર્મ નીતિ કરતાં બહુ આગળ વધે છે. કેમકે તે કેવળ પરમાર્થ પરિપૂર્ણ છે, તેમાં સ્વાર્થની લાગણી મુદ્દલ નથી એમ કહીએતો ચાલે, ટુંકામાં કહીએ તો નીતિમાં દર્શાવેલા સદ્ગુણો ધર્મમાં પરિપૂર્ણ રીતે પ્રકાશમાન થાય છે, કેમકે ત્યાં તેઓ તેમની ઉંચી હદે પહોંચે છે,

અનીતિ બાયલાની છે, નીતિ માણસની છે, અને ધર્મ શૂરવીરનો છે, અનીતિ છોડી નીતિએ ચાલનાર, લોકની નીતિ છોડી મહાપુરૂષની નીતિ એટલે ધર્મ પણ છેવટે પહોંચી શકે છે,

પરીક્ષા પાઠ ૪૪

નીતિની હદ ક્યાં સુધી છે ? નીતિના નિયમો કેવા છે ?
 નીતિનો ઉદ્દેશ ક્યાં સુધી છે ? નીતિનું અવલોકન ક્યાં સુધી
 પહોંચે છે ? નીતિને ધર્મની હદ-ઉદ્દાહરણ સહિત સમજાવો ?
 નીતિની મુખ્યત્વે કેવી વલણ છે ? ધર્મનો પાયો શો છે ?
 ધર્મ ક્યાં સુખને વધુ વજન આપે છે ?
 ધર્મમાં નિયમો કેવા છે, ? ધર્મ મુખ્યપણે શું બાંધે છે, ?
 ધર્મમાં ખાસ ઉપદેશ શો છે ?
 સદ્ગુણ પરિપૂર્ણ રીતે ક્યાં પ્રકાશે છે, !

પાઠ ૪૫ નીતિ અને ધર્મ.

નીતિ અને ધર્મ એ અરસ પરસ વિરોધી નથી, નીતિના નિયમો ને વધુ ખીલવવા માટે ધર્મની પ્રાક્રિયાઓ રચાઈ છે નીતિ વિરૂદ્ધ ધર્મ એ ધર્મ નહિ પણ તે અધર્મજ ગણાય. તેમજ ધર્મ વિરૂદ્ધ નીતિ એ દુર્નીતિ ગણાય છે,

નીતિ—એ દોરેલી હદ વાળી લીટી તે સામાન્ય ધર્મ અને તે આગળ આગળ દોરાતી જઈ તેની અનંતતા ઉપર લઈ જાય ત્યારે સ્વધર્મ થાય છે. અથવા નીતિ, એક સદ્ગુણોનું શરીર કે બિંબું તૈયાર કરે છે અને ધર્મ તેમાં જીવન મૂકે છે. નીતિ જ્યાં સુધી શ્રદ્ધા સહિત હોઈ બુદ્ધિ સાથે સંબંધ ધરાવે છે ત્યાં સુધી તેમાં સ્વાર્થનો અંશ વિશેષ રહે છે, પણ તે જ્યારે

શ્રદ્ધામાં જોડાય છે ત્યારે તેમાં પરમાર્થનું નવું જીવન દાખલ થાય છે, અને તે મહાન કામો કરવા માટે સાહસિક થવાને આપણને ઉત્સાહવાન કરે છે.

આટલાં વિવેચન પરથી સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે કે ધર્મના અભિલાષીએ પેહેલાં નીતિવાન થવાની મુખ્ય જરૂર છે. કેમકે નીતિથી ભ્રષ્ટ થયા તો ધર્મથી ભ્રષ્ટ થયાજ જાણવા.

આ કારણથી નીતિ અને ધર્મ એ બે એવા જોડાઈ રહ્યાં છે કે તેમને જુદા પાડી સમજાવવા મુશ્કેલ થઈ પડે છે. શાસ્ત્રમા પણ નીતિ અને ધર્મની વાતો ઘણીખરી વાર એક સાથે દેખાય છે. તેને જુદા જોળખવાને ટુંકો નિયમ એ છે કે સામાન્ય રીતે સદ્ગુણો પાળવા એ નીતિ છે અને અમુક ધર્મની શ્રદ્ધા રાખી તેજ નિયમોને ઉંચી હદે પાળવા સાથે તે તે ધર્મના આચાર વિચાર સ્વીકારવા એ ધર્મ છે.

પરીક્ષા પાઠ ૪૫.

- ધર્મની ક્રિયા શા માટે રચાઈ છે ?
 નીતિ વિરૂદ્ધ ધર્મને શું ગણવામાં આવે છે ?
 ધર્મ વિરૂદ્ધ નીતિને કેવી ગણે છે ?
 નીતિએ દોરેલી લાઇનને ધર્મ ક્યાં સુધી લઈ જાય છે ?
 નીતિ બિંબુ તૈયાર કરે છે, તેમાં જીવન કોણ મૂકે છે ?
 ધર્મના અભિલાષીને પેહેલી જરૂર શી છે ?
 નીતિ અને ધર્મને જુદા જોળખવાને ટુંકો નિયમ શો છે ?

પાઠ ૪૬ નીતિના વિભાગ.

નીતિના વિભાગ મુખ્ય આ રીતે થાય છે:—

સામાન્ય નીતિ અથવા સદ્ગુણો.

રાજ્યનીતિ એટલે સામ,^૧ દામ,^૨ દંડ,^૩ ભેદ,^૪ એ નામની ચાર રાજનીતિઓ છે.

વ્યવહાર નીતિ એટલે વેપાર વણજ સંબંધી કરાવેલા કાયદા કાનુન તથા અર્થ શાસ્ત્ર.

દંડ નીતિ એટલે દીવાની તથા ફેજદારી કાયદા શાસ્ત્ર.

નય નીતિ એટલે ન્યાય શાસ્ત્રના નિયમો.

ધર્મ નીતિ એટલે ધર્મની આજ્ઞા સાથે ખતાવેલી નીતિ.

આ રીતે છ વિભાગમાં નીતિ વહેંચાયેલી છે. તેમાંની સામાન્ય નીતિ અથવા સદ્ગુણોનો અહીં આપણને પ્રસંગ છે. બાકીના પાંચ ભાગ એ વીશેષ નીતિ છે, તેના સંબંધે વિવેચન કરવાનું આ સ્થળ નથી.

સામાન્ય નીતિના બે વિભાગ પાડી શકાય—આત્મિક નીતિ અને પારસ્પરિક નીતિ. આત્મિક નીતિ એટલે પોતે પાળવાના સદ્ગુણો એમાં ન્યાય પ્રધાનનીતિ, શાંતિપ્રધાનનીતિ અને સાવધાનતા પ્રધાનનીતિના નિયમો સમાય છે. આપણી પારસ્પરિક નીતિ એટલે આસપાસની ફરજો એમાં વિનય પ્રધાન નીતિ અને ઔચિત્ય પ્રધાનનીતિના નિયમોનો સમાવેશ થાય છે. પિતા પુત્રની ફરજો, ભાઈ ભાંડુની ફરજો, સ્ત્રી ભર્તારની ફરજો,

૧ સમજતી. ૨ પૈસો. ૩ શિક્ષા. ૪ છળકપટ.

શેઠ નોકરની ફરજો, ગુરૂ શિષ્યની ફરજો, પાડોશીની ફરજો, મંડળની ફરજો, દેશ તરફની ફરજો, રાજ્ય તરફની ફરજો, આશ્રિત તરફની ફરજો, દીન અને દુઃખી તરફની ફરજો અને જીવતાં પ્રાણી માત્રની ફરજો એ બધી પારસ્પરિક નીતિમાં સમાય છે.

નીતિનાં શાસ્ત્રને નીતિશાસ્ત્ર કહે છે. જૈનમાં અહર્નનીતિ^૧ શાસ્ત્ર નામે ગ્રંથ છે. તેમાં સામાન્ય નીતિ, રાજનીતિ તથા દંડ નીતિનું ઉપયોગી ધ્યાન આપેલું છે. હિંદુઓ માટે જેમ અનુસ્મૃતિ છે તેમ જૈનો માટે અહર્નનીતિ છે.

પરીક્ષા પાઠ ૪૬.

નીતિના છ વિભાગ કહો ? સામાન્ય નીતિના બે વિભાગ કયા છે ? આત્મિક નીતિ એટલે શું ? પારસ્પરિક નીતિ એટલે શું ? જૈનમાં નીતિ શાસ્ત્રનો મુખ્ય કયો ગ્રંથ છે ?

^૧ જુઓ જૈનપત્ર તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ શ્રીમદ્ લેખચંદ્રાચાર્ય કૃત અહર્નનીતિ.

નિત્ય-કર્તવ્ય.

- સવાલ-૧** આપણે ક્યાં ક્યાં કામો દરરોજ કરવાનાં છે !
- જવાબ-** તેવાં કામો ઘણાં છે પણ તેમાંનાં મુખ્ય આ આ પ્રમાણે છે;—વિદ્યાભ્યાસ, દેવદર્શન, દેવપૂજન, ગુરુદર્શન, માતૃપિતૃ સેવા, જીવોપર અનુકરમ્પા વગેરે અને છ આવશ્યક એટલે અવશ્ય કરવાનાં કામો^૧ દરરોજ કરવાનાં છે.^૨
- સવાલ-૨** દેવદર્શન-પુજનો શો હેતુ ?
- જવાબ—** દેવથી-અહર્હત, અઠાર દૂષણે રહિત અને અમુક ગુણે કરી સહિત છે, તેમને ભકિતપૂર્વક, વંદન પુજન કરતો આપણો આત્મા તેમના તરફ વળે છે અને તેમ થયું કે આપણા દોષો પણ જવા માંડે છે અને ગુણો પ્રગટ થાય છે.
- સવાલ-૩** ગુરુ ભકિતનો હેતુ શો ?
- જવાબ—** ગુરુ આપણે કરવા યોગ્ય અને નહિ કરવા યોગ્ય વસ્તુ શી છે તેની સમજ આપે છે. માટે જેમ દીવા વગર ન ચાલે તેમ ગુરુ વિના ન ચાલે, માટે તેમના તરફ ભકિત રાખવાથી અયોગ્ય ક્રિયા બંધ થઈ યોગ્ય ક્રિયા કરતાં આવડે છે.

૧ તે વિષે વિસ્તારથી આગલા પુસ્તકમાં કહેવાશે.

૨ જેમ કે દિનકૃત્ય, રાત્રિકૃત્ય, પર્વકૃત્ય, યોમાસી, વાર્ષિક અને હંમેશનાં કૃત્ય, નીયમો લેવા છતાંદિ. હાલ શિક્ષકે આ વિષે થોડું સમજાવવું.

સાધુ-શ્રાવક.

સવાલ-૪ સાધુ કેવા હોવા જોઈએ અને તેમની મુખ્યપણે શી શી ફરજો છે ?

જવાબ- જે પુરૂષ નિર્ગંથ થાય એટલે કે ઘરખાર તથા ખેરાં છોકરાંની લાલચ છોડી, બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરી શ્રી જિન ભગવાને કથિત ઉપદેશ કરતા રહે તે સાધુ ગણવા. તેમણે પાંચ મહાવ્રત એટલે પાંચ યમ પાળવા જોઈએ. જેવા કે અહિંસા, સત્ય, અચોરી, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ. તેના માટે તેણે દશ ફરજો બજાવવી તે આ પ્રમાણે છે; શાંતિ (ક્ષમા) ધરવી, માર્દવ (નમ્ર રહેવું), આર્જવ (સરલ થવું), સુકિત (નિલોભી થવું) તપ (તપસ્વી થવું), સંયમ (ચારિત્ર ધર્મ પાળવો), સત્ય (સત્યવાદી થવું), શાચ (પવિત્ર રહેવું), અકિંચન (નિઃસ્પૃહ રહેવું) અને બ્રહ્મચર્ય (બ્રહ્મચારી થવું), આ દશ ફરજો પાળે તે સાધુ.

સવાલ-૫, કેવો હોય તે શ્રાવક ગણાય !

જવાબ- જિનઆજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાનો જેને નિરંતર ભાવ થયા કરે તે શ્રાવક ગણાય.

સવાલ-૬, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા એ ચાર વર્ગના આચારવિચાર જુદા જુદા છે કે કેમ ?

જવાબ- ચારે સમ્યક્ત્વ અથવા સત્ય શ્રદ્ધાવાળા હોવાથી એક સરખા કહેવાય છે. આ ચારેની એકતા કાયમ

રહેવાથી તે સંઘ કહેવાય છે, સંઘ એટલે એક સંપી સમુદાય. બાકી આચાર તો સૌ સૌની યોગ્યતા પ્રમાણે જુદા હોયજ, છતાં આચારની ભિન્નતા એ કંઈ ખરી ભિન્નતા ગણાય નહિ, પરંતુ અધિકાર અનુસાર તેમાં ચઢતા કુમની વિવિધતા છે.

જૈનધર્મ—નીતિ.

નીતિની વ્યાખ્યા.

સવાલ-૭ નીતિ એટલે શું અને તેનો ધર્મની સાથે શો સંબંધ છે ?

જવાબ— નીતિ એટલે લાંબા અને ઘણા પાકા અનુભવથી ઘડવામાં આવેલો જગતમાત્રને કલ્યાણકારી ઉત્તમ માર્ગ. આ માર્ગ જિન તકરારી અને સર્વ પ્રભુઓને પ્રિય હોય છે, તથા સર્વ ધર્મોમાં તે માન્ય હોય છે. નીતિ સત્યધર્મનું ગણિત છે તેમજ ધર્મનો પાયો પણ એજ ગણાય છે. કારણકે ધર્મ તે એના પર ચલેલી ઇમારત છે.

સવાલ-૮ નીતિમાન અને અનીતિમાન કાર્ય કયાં અને તે આપણે કેવી રીતે જાણીએ ?

જવાબ- પવિત્ર મહાત્માઓના ઉપદેશથી તથા આપણી વિચાર કરવાની શક્તિથી તેમજ આપણા અંતઃ-કરણની લાગણીથી આપણે નીતિ અને અનીતિ વચ્ચે વિવેક કરી શકીએ છીએ, તો પણ યાજ્ઞપણામાં તો આપણને કાંઈ સારું શીખવવામાં આવે તેવું વર્તન આપણે રાખવું જોઈએ. જ્યારે આપણે મોટા થઈશું, ત્યારે કેટલાંક કાર્ય નીતિમાન તથા કેટલાંક અનીતિ, માન કેમ છે તે વધારે સારી રીતે સમજી શકીશું અને કેટલીક સહેલી વાતો તો હુમણા પણ આપણે સમજી શકીએ છીએ.

સવાલ:-૯ નીતિ યાજ્ઞવાથી શો લાભ થાય છે.

જવાબ- નીતિ યાજ્ઞવાથીજ આપણી પોતાની, આપણા ધર્મની, આપણા દેશની, તથા આપણી પ્રજાની ઉન્નતિ થઈ શકે છે, જે પ્રજા નીતિથી બ્રૂટ થાય છે તે અહીંયા પણ દુઃખી થાય છે અને પુનર્જન્મમાં વિશેષ દુઃખી થવાની.

મૂળ નિયમો

સવાલ ૧૦ જગતનું કલ્યાણ સારી શકાય, તેટલા માટે પવિત્ર મહાત્માઓએ શા શા અતિ સુગમ નિયમ આપ્યા છે ?

જવાબ (૧) જે આપણને નહીં જમે તે બીજા પ્રત્યે પણ નહીં કરવું (૨) જે આપણને ગમતું હોય તેવુંજ બીજા પ્રત્યેવર્તન રાખવું. જે કોઈ છોકરા કે છોકરી આ નિયમો યાજ્ઞશે તે અવશ્ય નીતિમાન થશે.

સવાલ ૧૧ આ નિયમ બાબત વધુ સમજ પાડવી જરૂરી છે માટે પહેલોનિયમ સમજાવો.

જવાબ કોઈ આપણને મારે કે દુઃખ આપે તે આપણને ગમતું નથી. કોઈ આપણી નિંદા કરે કે આપણને ગાળો ભાંડે તો તે આપણને ગમતું નથી. ત્યારે પહેલા નિયમ પ્રમાણે આપણે કોઈને મારવું કે દુઃખ આપવું નહીં, કોઈની નિંદા કરવી નહીં, કોઈને ગાળો ભાંડવી નહીં, કોઈનું અપમાન કરવું નહીં, અને કોઈની સાથે દગા કે લુચ્ચાઇ કરવી નહિ. આ પ્રમાણે તમામ વાત બાણી લેવી.

સવાલ-૧૨ બીજા નિયમ સમજાવો.

જવાબ— બીજા આપણને સુખ આપે, મીઠાં વચન કહે અને આપણી સંઘાતે માયાણુપણથી વર્તે તો આપણને તે ગમે છે, એટલે બીજા નિયમ પ્રમાણે બીજાને સુખ દેવું, તેની સાથે મીઠાં વચન બોલવાં, તથા તેની સાથે માયાણુપણે વર્તવું.

સવાલ-૧૩ નીતિનો ઉચ્ચ નિયમ શું છે ?

જવાબ— જ્યારે કોઈ આપણા તરફ ગુસ્સે થાય ત્યારે આપણે તેના તરફ ક્ષમા રાખવી અને નમ્રતાથી જવાબ આપવો. તેમજ કોઈ આપણી સાથે નિર્દયતાથી વર્તે તો પણ આપણે તેની સાથે પ્રેમભાવથી વર્તવું. આ રીતે તમામ બાબતો વિષે સમજી લેવું દુઃકામાં કહીએ તો એમજ કહેવાનું છે કે દોષનો બદલો

દોષથી ન લેવો પણ ગુણથી લેવો, એમ કયાથીજ
આપણે નિર્દોષી રહી સામાને નિર્દોષી કરી શકીએ
કોધીની સાથે ક્રોધી થયાથી ખેવડો ક્રોધ વધે છે
માટે ભુંડાની સાથે પણ ભલા થઈ વર્તવું એમાંજ
ખરેખરી મોટાઈ છે.

સવાલ-૧૪ ઉપરના ત્રણે નિયમો પ્રમાણે ફક્ત મનુષ્યની સાથેજ
પ્રેમભાવ રાખવો કે કેમ ?

જવાબ- ના. આ જગતમાં તમામ પ્રાણીઓ તરફ એજ ત્રણ
નિયમો પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ. કારણ કે બધાં
પ્રાણીઓમાં આપણા જેવોજ સુખદુઃખ જાણનાર
જીવ છે.

સવાલ-૧૫ આ ત્રણે નિયમો પ્રમાણે વર્તવું બહુ કઠણ છે
ખરું કે નહિ ?

જવાબ- નીતિએ વર્તવું એ ખરું તપાસીએ તો સુગમ કામ
છે. અને અનીતિએ વર્તવું એજ મુંશકેલ છે, પરંતુ
જ્યારે માણસ કામ ક્રોધના વિકારોને વશ થઈ વિવે-
કહીન બની રહે છે. ત્યારે તેને નીતિના નિયમો ચાલવું
દુષ્કર લાગે છે અને અનીતિ સહેલી લાગે છે. માટે
નીતિને પાળવા અર્થે અંતરની શુદ્ધતા તરફ રહે-
વાની ખાસ જરૂર છે.

આપણી ફરજો.

વાલ ૧૬-માઆપ સાથે આપણે શી રીતે વર્તવું જોઈએ.

જવાબ— માળાપની આજ્ઞામાં રહેવું, તેમની બનતી સેવા કરવી. તથા તેમને રાજી રાખવા તત્પર રહેવું અને તેમની સાથે ક્યારે પણ કંકાસૈ કરી તેમનું દિલ દુલવવું નહિ.

સવાલ ૨૯-વડીલો તરફ આપણે શી રીતે વર્તવું જોઈએ ?

જવાબ-- તેઓ જાણે આપણા મા બાપજ હોય તેમ તેમની સાથે નમ્રતાથી વર્તવું અને તેમના તરફ પુજ્ય ભાવ રાખવો જોઈએ.

સવાલ ૧૮-ભાઈઓ તથા બેનો સાથે શી રીતે વર્તવું જોઈએ ?

જવાબ--ભાઈઓ તથા બહેનોએ અરસપરસ પૂર્ણ પ્રીતિ અને પુરતી પ્રમાણિકતા રાખવી, અરસપરસમાં વાદ-વિવાદ. તકરાર, કઠોર વચન, કે કઠોર વર્તન કરી કુસંપનાં ખી રોપવાં નહિ. મોટા ભાઈ કે બેનની આજ્ઞા નાનાએ માનવીર જોઈએ.

સવાલ ૧૯-સાથીઓ સાથે તથા મિત્રો સાથે શી રીતે વર્તવું ?

જવાબ--તેમના તરફ માયાળુ તથા પ્રમાણિકપણે વર્તવું.

સવાલ ૨૦-માળાપોએ પુત્રો તરફ કેવી રીતે વર્તવું ?

૧ આવે સ્થળે શિક્ષકોએ અમુક બાળક પિતા તરફ કેમ વર્ત્યો જેમ કે શ્રવણ. ચારપાંડવ ભાઈઓનું યુધિષ્ઠિર તરફનું વર્તન તેમજ ગુણરાતી ચોપડીમાં જવાળામુખી પર્વતનો પાઠ જુઓ.

૨ શ્રી મહાવીર સ્વામીની પોતાના મોટાભાઈ નંદીવર્ધનના તરફની રહેણી વગેરેના દ્રષ્ટાંતો શિક્ષકોએ આપવાં.

જવાબ--માબાપોએ પુત્રોપર સરખી પ્રીતિ રાખવી. તેમને દરેક હુકમ કરતા આનંદી વાક્ય બોલવાં, તેમને અપરાધોમાં યોગ્ય સમજ આપી ફરીથી તેમ ન યાય તેની સંભાળ લેવી અને તેમને કેળવવા.

સવાલ ૨૨--ચાકરો તરફ કેવી રીતે વર્તવું ?

જવાબ--ચાકરોને હલકા ગણી ધિક્કારવા નહિ. તેનાપર જીલમ ગુજારવો નહિ, તથા તેમની માંદગીની અવસ્થા વગેરેમાં ખબર લેવી.

સવાલ ૨૨-દીન અને દુઃખી જનો તરફ આપણી શી ફરજ છે ?

જવાબ-- તેવા જનોનાં દુઃખો જે રસ્તે ઓછાં થાય તે રસ્તે તેમને ચડાવવાં જોઈએ. તેમને આપણે બની શકે તેટલી મદદ કરવી જોઈએ. ટુંકામાં કહીએ તો સમર્થ માણસે અસમર્થ માણસનું રક્ષણ કરવામાં અને તેઓને ઉંચે ચડાવવામાં પોતાનાં બળનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

સવાલ ૨૩-પાડોશીઓ તરફ આપણી શી ફરજ છે ?

જવાબ--આપણા પાડોશીઓ સાથે પ્રેમાળ થઈ રહેવું, તેમને સુખ-દુઃખ થતાં તેમના સાથે ભાગ લઈ તેમને સારી સલાહ આપવી, નજીવા વાંધા ઉભા કરી કળ્યા, કંકાસ કરવા નહિ.

સવાલ૨૪-પતિએ સ્ત્રી તરફ કેવી રીતે વર્તવું જોઈએ? ?
 જવાબ--પતિએ સ્ત્રીને દાસી તરીકે નહિ ગણવી જોઈએ.
 તેણીના તરફ પૂર્ણ વફાદાર રહેવું જોઈએ, તેણીની સાથે કઠોર વર્તણૂક કદાપિ નહિ રાખવી જોઈએ. અને દરેક કામમાં તેમણે અરસપરસ સલાહ રહેવું. જેમ સ્ત્રીને પતિવ્રતા થવાની જરૂર છે, તેમજ પુરૂષને પત્નીવ્રતે રહેવાની નીતિ પાળવી જોઈએ. નીતિની નજરે જોતાં પુરૂષ અને સ્ત્રી એ બંનેમાં પૂર્ણપ્રેમ અને પૂરતી વફાદારી હોવી જોઈએ.

સવાલ૨૫-સ્ત્રીઓએ પતિ તરફ કેવી રીતે વર્તવું જોઈએ ?
 જવાબ--પતિના પ્રત્યે સ્ત્રીએ પૂન્યભાવ રાખવો જોઈએ. પતિના હુકમને માન્ય રાખવો જોઈએ, પતિનાં સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી થવું જોઈએ, એમ પતિવ્રતા ધર્મ સાચવવો જોઈએ.

સવાલ૨૬ જાનવરો તરફ આપણી શી ફરજ છે ?
 જવાબ--જાનવરોને આપણે મારવાં નહિ. તેઓ આપણા કબજામાં હોય તો તેમના ખાવા પીવા સંબંધી સંભાળ લેવડાવવી તેમનાં બચ્ચાં થાય તો તે ઉછેરી મોટાં થાય તેમ સંભાળ રાખવી અને જનાવરના

૧ દુકાનાં છોકરો-છોકરી બંનેની પુરી મિલકત છે, માટે સ્ત્રીને જેમ પતિ પૂર્ણાંગ છે તેમ પતિને પણ પત્ની પૂર્ણાંગ હોય તોજ આર્થનીતિ જગત્માં ઉત્તમોત્તમ ગણાય.

ગળ કરતાં વધુ કામ તેના પાસેથી નહી લેવરાવવું.
સવાલ૨૭- આપણા સાધર્મી ભાઈઓ તરફ આપણે કેમ વર્તવું ?

જવાબ-આપણા ધર્મપિતા શ્રી મહાવીર ભગવાન છે, અને આપણે તેા તેમના પુત્ર પુત્રીઓ છીએ માટે આપણા સગાં ભાઈ યેનો તરીકે તેમને ગણવા એટલું જ નહિ, પણ સંસારનું સગપણ ભવોભવનું હોવાથી આપણા ભાઈઓ યેનો કરતાં તેઓને વધારે ચાહવાં.

સવાલ૨૮-આખા જનસમાજ તરફ આપણી શી ફરજ છે ?

જવાબ-જનસમાજમાં સત્યનો પ્રકાશ અને શાંતિ જળવાય તેવી ઈચ્છા હું મેશ રાખવી જોઈએ. અને આ ઈચ્છાને અનુસરી આપણે મન, વચન અને કર્મની આપણું વર્તન પવિત્ર રાખી જનસમાજને આનંદકર્તા થવું જોઈએ.

સવાલ-૨૯-આપણા ધર્મ તરફ આપણી શી ફરજ છે ?

જવાબ-આપણા ધર્મપર પૂર્ણભાવ રાખી તેમાં રહેલી ઉત્તમ શિક્ષાઓ માન્ય રાખી તે પ્રમાણે વર્તવા પ્રયત્ન-શીલ થવું જોઈએ. ધર્મની ખસી ખુખીઓ શોધીને તેમને પ્રકાશમાં લાવવી જોઈએ.

સવાલ૩૦-આપણા દુશ્મનો તરફ આપણી શી ફરજ છે !

જવાબ--દુશ્મનોનું પણ આપણે લહું ચાહવું જોઈએ, તેઓ આપણા સાથે સલાહ કરવા ઈચ્છે તેા તેમને મારી ઘણવી જોઈએ અને તેમની નિન્દા કે અદેખાઈથી દૂર રહેવું જોઈએ.

સદ્ગુણો

સવાલ-૩૧) બીજી આપણી નીતિ સંબંધી શી શી કરજો છે ?

જવાબ—આપણે હંમેશાં સાચું બોલવું ૧ પ્રમાણિક રહેવું ૨ સુશીલ થવું ૩ ઉદ્યોગી બનવું ૪ વિનયનમ્ર થઈ વર્તવું ૫ ગુણગ્રાહી થવું ૬ ધૈર્યવાન થવું ૭ પવિત્ર મન રાખવું ૮ સલાહ સંપત્તી રહેવું ૯ ગંભીર થવું ૧૦ ઉદાર થવું ૧૧ આનન્દી રહેવું ૧૨ સાવધાન થવું ૧૩ ચતુરતા મેળવવી ૧૩ શૈર્યવાન થવું ૧૫ અને ઉચ્ચ અભિલાષી થવું ૧૬ એ નીતિની મુખ્ય શિક્ષાઓ છે. ટુંકામાં કહીએ તો નેટલા સદ્ગુણો છે એટલા નીતિના પાઠ છે.

સવાલ-૩૨) જૈનમાં નીતિનું પ્રતિપાદન શી રીતે કરેલું છે ?

જવાબ—જૈનમાં નીતિને સામાન્ય ધર્મ તરીકે જણાવેલ છે સામાન્ય ધર્મ એટલે કે સર્વ ધર્મોમાં કયુલ રખાયેલા સિદ્ધાંત તે નીતિ.

સવાલ-૩૩) નીતિ અને ધર્મ એક છે કે બુદ્ધા !

જવાબ—નીતિને કાયમ રાખી ધર્મ કાર્થક આપણને વધુ શ્રદ્ધા; વધુ જ્ઞાન, અને વધુ શાંતિ આપીને વધુ સુખ તરફ દોરે છે. નીતિ એ સંસારમાં સુખ આપે છે, અને નીતિના પાયાપર બંધાયેલા ધર્મ આપણને સંસારમાં આનંદ અને મોક્ષમાં પરમાનંદ સુખ આપનારો થાય છે.

સવાલ-૩૪) નીતિ અનીતિનાં ફળ આપણને આ જન્મમાં મળે

છે કે હવે પછીના !

જવાબ—નીતિનાં કાર્યનાં ઘણાંક રૂપો તથા અનીતિનાં કાર્યનાં ઘણાંક રૂપો આ જન્મમાંજ મળે છે, એટલે કે જ્યારે આપણે દુઃખી હોઈએ ત્યારે વિચાર^૧ કરવો કે આપણે કોઈને દુઃખ તો નથી આપ્યું, કે આપણે જ્યારે ઠગાઈએ ત્યારે વિચારવું કે આપણે કોઈને ઠગતા તો નથી; તેમજ જ્યારે આપણને સુખ થતું હોય ત્યારે વિચાર કરવો આવશ્યક છે કે આપણે કોઈને સુખ આપતા હોઈશું, જ્યારે આપણે પ્રમાણિક હોઈશું ત્યારે લોકો આપણા તરફ પ્રમાણિકપણે પણ તેટલે અંશે વર્તતા અનુભવાશે.

જૈનના પ્રચલિત સિદ્ધાંતો.

જગત, આત્મા, કર્મ.

૧ જગત અનાદિ છે.	૮ પૂણ્ય પાપ લાગે છે.
૨ આત્મા અમર છે.	૯ સ્વર્ગ નરક મોબુદ છે.
૩ આત્મા અનેક છે.	૧૦ કર્મ ક્ષયે મુક્તિ છે.
૪ આત્માજ પરમાત્મા છે.	૧૧ કર્મ પોતે જડ છે.
૫ કર્મથી સંસાર છે.	૧૨ પરિણામે કર્મ બંધાય છે.
૬ આત્મા કર્મ બાંધે છે.	૧૩ પરિણામે કર્મ તોડાય છે.
૭ આત્મા કર્મ તોડે છે.	૧૪ કર્યાં કર્મ ભોગવાય છે.

૧ Refbet.

સત્ય-અસત્ય.

૧૫ સત્યમાં જય છે.	૨૧ કૂડ ત્યાં ધૂળ.
૧૬ સત્યથી ધર્મ છે.	૨૨ અસત્ય સમાન પાપ નથી.
૧૭ સત્યમાં સમ્યકત્વ છે.	૨૩ માયામાં મિથ્યાત્વ છે.
૧૮ સત્યવક્તા સદા સુખી	૨૪ મિથ્યાત્વ સમાન વૈરી નથી.
૧૯ સત્યની શ્રદ્ધા રાખવી.	૨૫ જૂઠું, જૂઠુંને વધારે છે.
૨૦ સત્ય સદા નિર્ભય છે.	૨૬ કૂડ છાનું રહે નહિ.

જ્ઞાન અને અજ્ઞાન.

- ૨૭ જ્ઞાન સમાન પ્રકાશ નથી. ૩૨ અજ્ઞાન એ કુળ છે.
 ૨૮ પહેલું જ્ઞાન અને પછી દયા ૩૩ અજ્ઞાન એ મોહ છે.
 ૨૯ જ્ઞાનપૂર્વક ક્રિયા કરે છે ૩૪ અજ્ઞાનક્રિયા થોડું કરે આપે છે
 ૩૦ જ્ઞાન યોધિથીજ છે. ૩૫ અજ્ઞાન એ મિથ્યાત્વ છે.
 ૩૧ જ્ઞાન વિના મુકિત નથી. ૩૬ અજ્ઞાન મહાદોષ છે.

દયા અને આત્મા.

- ૩૭ દયા ધર્મનું મૂળ. ૪૨ જ્ઞાન એજ આત્મા.
 ૩૮ દયા ભગવતી છે. ૪૩ દર્શન એજ આત્મા.
 ૩૯ અભયદાન ઉત્તમ છે. ૪૪ ચારિત્ર એજ આત્મા.
 ૪૦ દયા અમરપણું આપે છે. ૪૫ વીર્ય એજ આત્મા.
 ૪૧ પરદયાથી આપણી દયા થાય છે. ૪૬ રસુખ એજ આત્મા

પ્રથમ વિભાગ સંપૂર્ણ.

૧ સમ્યકત્વ. ૨ અવ્યાખાધ સુખ કે અનંતાનંદ.

